

**Metodický průvodce
podpory a doprovázení
dětí a mladých lidí
opouštějících ústavní péči**

Metodický průvodce podpory a doprovázení dětí a mladých lidí opouštějících ústavní péči

MINISTERSTVO PRÁCE
A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Do dospělosti

Zkratky

IPOD	- Individuální plán ochrany dítěte
PROD	- Plán rozvoje osobnosti dítěte
IPMD	- Individuální plán mladého dospělého
OSPOD	- Orgán sociálně-právní ochrany dětí
SPOD	- Sociálně-právní ochrana dětí
ZSPOD	- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.
ORP	- Obec s rozšířenou působností
PK	- Případová konference
IPK	- Interaktivní případová konference
RK	- Rodinná konference
MOP	- Mimořádná okamžitá pomoc
NNO	- Nestátní nezisková organizace
NRP	- Náhradní rodinná péče
MPSV ČR	- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MŠMT ČR	- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
DD	- Dětský domov
DDŠ	- Dětský domov se školou
VÚ	- Výchovný ústav
PZ	- Pobytové zařízení
MD	- Mladý dospělý, mladá dospělá
KÚ	- Krajský úřad
FB	- Facebook

Vysvětlivky

1. V tomto dokumentu označení „dospívající osoba“ reflektuje všechna pohlaví, která jsou uvedena v čísle jednotném, tj. píšeme dospívající osoba a myslíme tím všechny.
2. Za dospívající osoby považujeme v dokumentu osoby, které vyrůstají v pobytovém zařízení a připravují se na samostatný život. Za mladé dospělé považujeme osoby, kterým je 18+ a žijí v pobytovém zařízení nebo mimo ně.
3. V tomto dokumentu používáme ve spojení se sociálními pracovníci a pracovníky, kurátorkami a kurátory, učiteli a učitelkami, zaměstnanci a zaměstnankyněmi, vychovateli a vychovatelkami generické femininum (tj. pracovníce, vychovatelky, učitelky), které reflektuje obě pohlaví. Důvodem je fakt, že v těchto profesích pracuje výrazně větší podíl žen. Tj. píšeme sociální pracovníce a myslíme tím všechny, i sociální pracovníky.
4. V tomto dokumentu používáme označení „sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let“, kterým zaštiťujeme povolání kurátorka, sociální kurátorka, sociální pracovníce pro dospělé. Tímto následujeme moderní pojetí sociální práce na obcích s rozšířenou působností, kde jsou sociální pracovníce, které primárně mají poskytovat podporu a pomoc dospělým osobám (tzv. obecní sociální práce), tzn. i mladým dospělým odcházejícím z DD, kteří v době svého pobytu v DD ani s kurátory pro děti a mládež nepřicházejí do styku. Sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let na dobrovolné bázi (klient musí mít zájem spolupracovat) a vykonávají sociální práci na každém ORP dle paragrafu 92 Zákona 108/2006 o sociálních službách.
5. V textu používáme spojení ústavní péče místo ústavní výchova. Je to z toho důvodu, že slovo péče přesněji evokuje naplňování potřeb dětí. Péče jde ruku v ruce s výchovou, podporou a směřováním.
6. V textu používáme aktivní odkazy na metodiky, průzkumy a jiné dokumenty, které po vytištění nebudou funkční. Všechny dokumenty lze načíst a vytisknout zvlášť.

Metodický průvodce podpory a doprovázení dětí a mladých lidí opouštějících ústavní péči

Vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve spolupráci s Platformou Do dospělosti.

Odpovědný autorský a koordinační tým

Klára Chábová – výkonná ředitelka NF Krok domů; Johana Mertová – vedoucí oddělení transformace péče o ohrožené děti, MPSV ČR; Andrea Šafařík – projektová manažerka Mimo domov; Andrea Blahovcová – vedoucí sociální služby Kousek domova organizace Letní dům, z. ú.; Kateřina Nováková – supervizorka participační skupiny mladých dospělých Platformy Do dospělosti; Petra Hamerská – koordinátorka Platformy Do dospělosti; Josef Smrž – metodik SPOD, odbor sociálních věcí Krajského úřadu Středočeského kraje; Lukáš Talpa – manažer programu Patron z Ligy otevřených mužů.

Participační skupina mladých dospělých při Platformě Do dospělosti

František; Michal; Zilan; Robert; Olga; Bára; Radek; Markéta; Lukáš; Veronika.

Externí spolupráce

Kristýna Jůzová Kotalová – odborná metodička, MPSV ČR; Zuzana Zárasová – vedoucí oddělení koncepce sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče, MPSV ČR; Petra Ďuraško Mádlová – odborná metodička, MPSV ČR; Světluše Kotrčová – odborná metodička, MPSV ČR; VŠ pedagožka a konzultantka v oblasti SPOD; Veronika Havlová – odborná metodička MPSV; Melanie Zajacová – expertka na sociální práci Národního centra sociálních studií; Renata Ševečková – referentka pro sociálně-právní ochranu dětí, oddělení sociální ochrany, Krajský úřad Moravskoslezského kraje; Libor Širůček – ředitel Dětského domova Moravská Třebová; Jiří Kotschy – ředitel Dětského domova Čtyřlístek v Plané; Martin Lněnička – ředitel Dětského domova Dolní Počernice; Stanislava Švarcová – ředitelka Dětského domova Dolní Čermná; Aleš Kalina – ředitel, předseda klubu, projektový manažer Salesiánského klubu mládeže, z. s., Centrum Don Bosco; Radim Sedláček – vedoucí služby, speciální pedagog Poradenského centra pro děti a mládež Chrudim; Václav Mackerle – vedoucí oddělení odboru sociálních věcí, oddělení sociálně-právní ochrany dětí Krajského úřadu Královéhradeckého kraje; Karel Giampaoli – vedoucí oddělení sociální práce, odbor sociálních věcí, Krajský úřad Ústeckého kraje; Igor Nosál – terapeut, lektor a rodinný poradce; Gabriela Pavlíková – koordinátorka rodinných konferencí, Amalthea.

Korektura a odborná editace textu

Jana Čechová; Jana Píchová

Sazba

Radek Michel, Reklamare, s. r. o.

Obsah

1.	Úvod	5
2.	Začátek jednoho z příběhů	8
3.	Příprava a doprovázení dospívajících a mladých dospělých	11
3.1.	Osamostatnění očima mladých dospělých	12
3.2.	Vztahy a role klíčových osob očima mladých dospělých	15
3.3.	Popis přípravy v praxi ze strany sociálních pracovníků OSPOD	23
3.4.	Příprava v praxi ze strany pobytových zařízení	26
3.5.	Doprovázení ze strany neziskových organizací	28
4.	Konkrétní nástroje a metody pro práci s dospívajícími a mladými dospělými	33
4.1.	Participace dítěte – co to znamená?	33
4.2.	Individuální plán ochrany dítěte (IPOD)	35
4.3.	(Interaktivní) případové a rodinné konference	38
4.4.	Zaopatřovací příspěvky	41
4.5.	Příklady dobré praxe z krajů	42
5.	Obecné – podpůrné dokumenty	47

1. Úvod

Proč průvodce podpory a doprovázení mladých lidí opouštějících ústavní péči?

Osamostatnění je jedním z nejdůležitějších životních úkolů – příprava na ně začíná ve chvíli, kdy přijdeme na svět, a novým výzvám čelíme v podstatě pořád, když vstupujeme do role rodičů, prarodičů, přebíráme nové role. Příprava na osamostatnění vyžaduje bezpečné a stabilní zázemí, čitelné vztahové osoby, dostatek informací, možnost dělat chyby a poučit se z nich, a především bezvýhradné přijetí. Málokomu je dopřáno vše a zkušenosti z osamostatňování sice někdy bývají bolestné, většinou však zvládnutelné.

V jiné situaci se ale mohou ocitnout děti a mladí lidé, kteří nevyrostají v rodinném prostředí. Přes veškerou snahu personálu je téměř nemožné nahradit funkce rodiny, a zejména dítěti dopřát individuální péči. Pro klíčový úkol podpory v samostatnosti je proto nezbytné zajistit dětem a mladým lidem dostatek externích služeb různých typů a tyto služby dostatečně koordinovat.

Role orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) je v rámci podpůrného týmu nepopíratelná. V mnoha případech je OSPOD průvodcem dítěte po celou dobu jeho pobytu mimo rodinu, a to i v případě, že dítě mění prostředí a do jeho podpory se zapojují další aktéři. Není ale vždy jednoduché se z role „ochránce“ ohroženého dítěte posunout do role průvodce a podporovatele dítěte tak, aby zvládlo svou situaci samo. Kromě dobré orientace v systému sociální ochrany je třeba umět pracovat s odpovědností – svou i s tou dítěte. Stejná výzva platí i pro zaměstnankyně ústavního zařízení, kde dítě pobývá.

Okruhy, které je třeba v podpoře dětí a mladých lidí v procesu osamostatnění zohlednit, stejně jako vhodné formy přístupu k nim, jsou obsahem tohoto dokumentu. Snahou je poskytnout praktický návod založený na sdělení největších odborníků – dětí a mladých dětí.

Kristýna Jůzová Kotalová
odborná metodička,
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Dostává se vám do rukou průvodce, který vznikl ve spolupráci Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále pouze „MPSV ČR“) s Platformou Do dospělosti sdružující neziskové organizace doprovázející dospívající a mladé dospělé do samostatného života. Zaměřujeme se společně na síťování, vzdělávání a také advokacii.

Jedním z důležitých aktérů, bez kterého se složitý proces doprovázení (přípravy) neobejde, jste právě VY – sociální pracovníce obecních úřadů jak OSPOD, tak sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let. A stejně významnou roli hrají v životě odebraných dětí také zaměstnankyně pobytových zařízení a pracovníce neziskových organizací.

Často se společně setkáváme při nejrůznějších příležitostech, ať už jsou to workshopy, konference, či kulaté stoly, a sami vnímáme, že podpora a doprovázení dětí, které nevyrostaly v bezpečném a podnětném prostředí, s sebou nesou značná úskalí. Mnoho dětí a dospívajících, kteří vyrůstají mimo svou rodinu, zažilo traumatizující události, jež mají vliv na jejich další vývoj a projevy chování. Oproti jiným dětem a dospívajícím v sobě nosí mnoho otazníků, křivd a smutků, které se nemusí podařit ani s pomocí odborníků ošetřit natolik, aby pak dokázali žít v dospělosti spokojený a klidný život.

V tomto průvodci naleznete praktické tipy a návody, jak uchopit práci s dospívajícími osobami a mladými dospělými v ústavních zařízeních. Nahlédneme do jejich duše a nabídneme možnosti, jak jim být více nablízku. Cílem společného snažení, za aktivní participace dítěte, by pak měl být mladý člověk, který zná své kořeny a svou identitu, nemá pocit, že nikoho nezajímá, a dokáže se postavit na vlastní nohy, kdy nebude muset zažívat mnohdy tak těžké pády. Rádi bychom vám popřáli, aby se vám tento průvodce dobře četl a našli jste v něm inspiraci pro svou práci.

Klára Chábová
výkonná ředitelka NF Krok domů,
spoluzakládající členka Platformy Do dospělosti

Mám radost, že tento průvodce, který se tak blízce týká životů dětí a mladistvých, mohl být psán ve spolupráci s nimi samotnými. Na následujících stránkách se kromě perspektivy odborníků dozvíte také to, jak přípravu na odchod z ústavní péče a odchod samotný vnímaly samy děti. Tuto zkušenost nám zprostředkují členové a členky naší participační skupiny mladých dospělých, tedy mladí lidé, kteří část svého života v ústavní péči prožili.

Právě i nutnost nechat děti a mladé lidi zapojovat se do dění, které se jich dotýká, je důležitým sdělením této metodiky. Naši mladí kolegové zdůrazňovali, že s přípravou na odchod je dobré začínat co nejdříve a že se kromě všech praktických věcí, jež je samozřejmě nutné pokrýt, týká také jejich vlastní přípravy na to být sám nebo sama sebou – mít se rád, cítit se dobře a znát se. To je těžký úkol pro každého (a nejen mladého) člověka, a pro lidi vyrůstající mimo rodinu obzvlášť. A je velkým úkolem pro nás, kdo s nimi pracujeme, je na této cestě dobře podpořit.

Díky za vaši práci a příjemné čtení přeji.

Kateřina Nováková

supervizorka skupiny mladých dospělých

„Sociální práce je na praxi založená profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a zplnomocňování lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Sociální práce podporuje lidi a jejich okolí v řešení těžkých životních situací a výzev, aby se zvyšovala jejich životní pohoda. Opírá se přitom o teorie sociální práce, společenských a humanitních věd a o vlastní znalosti.“¹

1 Mezinárodní definice podle IFSW (2014) ^{ODKAZ 1}.

An abstract illustration featuring a red ship with a yellow cabin and three purple portholes in the upper left. A large yellow hand reaches out from the right side. In the center is a large blue circle with white wavy lines, set against a purple background. Another yellow hand reaches out from the bottom left. In the bottom right, a red structure with three white portholes is partially visible. The background consists of various shades of blue, purple, and red in wavy, organic shapes.

Začátek jednoho z příběhů

2.

Začátek jednoho z příběhů

Jmenujeme se Lukáš, Olga, Martina, Helena, Karolína, Pavel, Michael, Petra, Markéta, Bára, Simona, Radek a je nás spousta dalších. Vyprávíme vám svůj příběh a jsme rádi, že ho čtete.

Zkuste si představit, že žijete v prostředí, které není úplně ideální, rodiče nefungují, jak by měli, a těch možných scénářů, jak taková ohrožená a destabilizovaná rodina může vypadat, je mnoho. Jednoho dne se rozhodne, že půjdete pryč. Je vám pět, sedm nebo dvanáct a lidé v systému vyhodnotí, že už dále v rodině setrvávat nemůžete. Buď je to nevyhovujícím prostředím, nebo tím, že nechodíte do školy a není vždy co jíst, nebo v těch horších případech zažíváte násilí v různých podobách a už to dále nejde. Přijedou pro vás, naloží vás do auta a vezou vás pryč. Od mámy, od táty, z prostředí, které jste znali, a i když to nebylo úplně ideální, pořád to je váš domov. A třeba – i když někde uvnitř – vám v něm není dobře, nebo si dokonce přejete odsud zmizet, tam někde hluboko je to odloučení a vytržení velkým zraněním. Jste zmatení, nevíte, co se děje, nikdo s vámi moc nemluví, máte pocit, že se před vámi odehrává film, ve kterém sice hrajete jednu z hlavních rolí, ale za nitky tahá někdo jiný. A přidává se ještě často pocit viny, který cítíte za to, co se stalo... a ten pocit viny si nesete celý život, dokud vám někdo neřekne, že to tak není. Nebo si na to přijdete po mnoha pádech sami.

A pak se ocitnete v zařízení, kde je hluk, je tam hodně lidí, každý vás zkoumá a řeší. Dostanete postel a začíná úplně nová životní etapa. Kdy půjdu domů? Kde je máma? Co se stalo? Jak dlouho tady budu? Chci pryč! Pomoc! Křičíte, ale už jste součástí velkého kola, které se otáčí, a vy jen vyčkáváte, co se bude dít, bez odpovědi na vaše otázky. Bolí to, cítíte velké zklamání, samotu, stýská se vám. Náhradní rodina se nenašla, nebo o ni nestojíte, nebo to vyjde, ale to je už jiný příběh...

Běží čas, domů se (v tomto příběhu) nevrátíte, rodiče moc nejezdí, nějak to dopadne... A pak začnete vnímat, že se blíží čas, kdy budete muset opustit brány pobytového zařízení. Všichni mluví o dospělosti, samostatnosti, práci, bydlení, úřadech. Chodí za vámi sociální pracovníce, která to s vámi má řešit, věnují se tomu vychovatelky v pobytového zařízení, všichni doufají, že to zvládnete. A že, když nedopadnete jako rodiče (což vám občas někdo připomene) nebo někteří z vašich kamarádů, kteří už odešli před vámi, můžete žít spokojený život.

Jenže... uvnitř je strach, pořád ta velká bolest, že není máma ani táta nebo nefungují, že nemám nikoho blízkého, na kom mi záleží, že nevím, kam půjdu, jak to zvládnou, co budu dělat, kam se schovám, kde vydělám peníze a jak to celé vymyslím. To nemůžu zvládnout, jsem přece k ničemu, když o mě ani rodiče nestáli, nebo se o mě nedokázali postarat. Kde mám najít odvahu?

A pak, tam dole, někde hluboko, je pořád to velké zklamání, ta velká zátěž. Vzpomínám na to, jak mě odvezli z domova, jak mi bylo. Pořád to bolí, snažím se to zamknout, ale nejde to. A pak to vyplave... nečekaně, někdy, tam venku... a doběhne mě to.

Ale to už ti lidé, ten cvrkot kolem mě, to všechno tam není. Jen zase ta samota, nejistota, komu zavolám, kdo mi pomůže... a má mě někdo rád? Kdo? Jaký dává můj život smysl? Jste prý ale už dospělí a měli byste mít rozum a snažit se a mít odvahu jít vstříc životu... Ono se to řekne, ale když ta duše pořád bolí.

Příprava na odchod do samostatného života začíná ihned po umístění dítěte do pobytového zařízení

Odebrání z biologické rodiny a odchod do samostatného dospělého života, to jsou dva velmi silné a zlomové momenty, ke kterým se mladí lidé se zkušeností s institucionální péčí často vracejí. Obě tyto události řadí mezi významné milníky, jež velmi zásadně ovlivňují jejich život. V případě, že se nám společně nepodaří podpořit odebrané dítě a nedokážeme přispět k ošetření jeho traumatu, kterým život bez milující náruče mámy a táty je, je velmi obtížné vyslat ho do dospělého života a chtít po něm často nemožné – žít spokojený život, mít kvalitní vztahy, mít stabilní práci a udržet si střechu nad hlavou.

„Ze začátku jsem nevěděla, co se děje. Myslely jsme si se sestrou, že až se máma dá do kupy, zase se k ní vrátíme. Když nás odebrali, měla jsem spíše radost. Doma nebylo co jíst, často jsme seděly na ulici, sháněly jsme si jídlo. Ale nevěděla jsem, že už domů nepůjdeme,“ vypráví Olga. Když odešla z dětského domova, první týden proplakala. *„Byl to šok,“* dodává.

„Hrozně jsem se bál, když se blížil odchod. Byl to stres. Přišlo mi to podobné, jako když mě dovezli poprvé do děčáku. Nevíte, co bude, jen čekáte a doufáte, že to nějak přežijete,“ vzpomíná Michal, mladý muž se zkušeností s institucionální výchovou.

DOBRÁ PRAXE

Jak přistupovat k dítěti, které prožilo trauma?

„Měli bychom vědět, že dítě je partner, je to lidská bytost, které se mění odebráním z rodiny život a prostředí, a je potřeba to udělat velmi opatrně. Mám zkušenosti, že se jim lže. Děti jsou zmatené. V tak obtížných chvílích by měly mít tyto děti průvodce, který jim vysvětlí, co se děje, a zajistí bezpečí. Postará se o to, že dítě všemu rozumí a bude mít prostor a čas zjistit, co se stalo, kde je a proč tam je. Pro dítě to je velikánská ztráta a změna. To potřebuje čas, maximálně citlivý přístup a velkou pravdivost. K dospělému člověku bychom si nikdy nedovolili mluvit tak, jak někdy mluvíme s dětmi,“ uvedla Barbora Vaňousová, odborná pracovnice-metodička, doprovázející pracovnice.

Příprava na odchod začíná IHNED po umístění dítěte do pobytového zařízení, a to především po stránce psychické, vedení k samostatnosti, odpovědnosti, vnitřní integraci norem, hodnot a pravidel, sebepřijetí, porozumění svému příběhu. OSPOD dohlíží na ochranu VŠECH práv a zájmů dítěte v pobytovém zařízení (Obecní úřad obce s rozšířenou působností

sleduje dodržování práv dítěte v ústavních zařízeních, § 29 odst. 1 ZSPOD).

Důvěra

Blízký vztah

Pocit důležitosti a naslouchání

Vidění mých potřeb

Identita a znalost svých kořenů

NA VLASTNÍ KŮŽI

„Stačí málo, obyčejný, lidský přístup – potřebujeme cítit, že je za tím opravdový zájem.“
Participační skupina Platformy Do dospělosti

„Často jsme cítili, že rozhovory byly pro dospělé z povinnosti. Věděl jsem, že je tolik nezajímám, ale že si to musí odbavit, vyřídit a pak budou pokračovat ve své práci s někým jiným.“ Michal

**Příprava a doprovázení
dospívajících a mladých dospělých**

3.

Příprava a doprovázení dospívajících a mladých dospělých

Důvěra, blízký vztah, pocit důležitosti a naslouchání, to jsou klíčová slova, jež se velmi často objevují při práci s mladými lidmi, kteří mají za sebou odchod z pobytového zařízení a museli projít celou řadou nástrah a těžkých situací bez zázemí rodiny. Není ani tak důležité, kolik osob se kolem dítěte vyskytuje ve chvíli, kdy se nachází ještě v pobytovém zařízení, ale zcela zásadní pro jeho budoucí život je, aby mu bylo nasloucháno, aby byly všechny důležité kroky plánovány spolu s ním, aby mělo informace a aby se někdo průběžně zajímal o jeho potřeby a hledal s ním jeho silné stránky. Pokud se dítě stává pouze objektem, jen těžko se může za nějaký plán a cíle postavit. Bude jen pasivním příjemcem, a to nechce být nikdo z nás.

Nikdy s dítětem nebo dospívajícím nemluvíme prostřednictvím negativní motivace! Věty typu „dopadneš jako rodiče“, „stejně nic nedokážeš“, „tam se nehlas, na to nemáš“, nebo „podívej se, jak skončila tvoje rodina“ vedou k tomu, že se dítě uzavře, nedůvěřuje a podkopává se jeho sebehodnota a sebedůvěra. Útoky na rodiče jsou nepřijatelné. Dítě se s nimi ztotožňuje, vnitřně rodiče brání a stále je miluje, bez ohledu na to, co se stalo. Pokud s dítětem takto mluvíme, nikdy se nám nepovede navázat s ním spolupracující vztah.

Dalším velmi důležitým aspektem v životě dítěte, po jeho odebrání z rodiny, je věnovat velkou péči a pozornost ošetření jeho zranění a traumat², která si v sobě nese. Pokud se budeme chovat tak, že toto trauma neexistuje, budeme s ním komunikovat jako s nerovnocenným partnerem a za jeho zády budeme vymýšlet postupy, které nejsou v souladu s ním, nemůžeme očekávat fungující spolupráci a participaci. „Přišlo mi, že nikdo nepracuje s tím, že v dětském domově je spousta traumatizovaných dětí, nikdo o tom nemluví, nikdo s tím nepočítá. Dítě, které nemá pozornost, ji pak často hledá na špatném místě a je za to jenom odsouzeno. Dospělí mají na dítě vždycky

nějakou páku, ale už nezjišťují, proč se chová zrovna takhle,“ říká Zilan, mladá žena se zkušeností s institucionální výchovou.

DOBRÁ PRAXE

Příprava na odchod je dlouhý proces podpory dítěte a dospívající osoby po celou dobu jejího pobytu v zařízení. Součástí přípravy na odchod ze zařízení je také co největší zapojování dítěte do rozhodování a předávání zodpovědnosti za vlastní jednání. S tím úzce souvisí důvěra, že tyto výzvy dítě či dospívající zvládne, případně si dokáže říct o pomoc.

„Je těžké očekávat, že si dítě řekne o to, co potřebuje. Dítě často neví, co má očekávat, neví, jaká jsou jeho práva. A to je úkol dospělých nejbližších dítěti, vést ho, posilňovat ho v jeho rozhodovacích schopnostech a vysvětlovat mu nejenom jeho povinnosti, ale i to, na co má nárok,“ říká Zilan.

Někdy může mít člověk pocit, že dospívající/mladý dospělý o podporu nestojí nebo jen nemá jasnou představu a NEVÍ, což je ale úplně přirozené a můžeme mu v tom pomoci.

Za odmítavým jednáním je pak často skryté velké zranění, zklamání, osamění a pocit méněcennosti. I přesto, že může být komunikace obtížnější, je velmi důležité to nevzdávat. Se zapojením dalších subjektů a aktérů, které je možné si přizvat na pomoc, se můžeme pokusit o navázání kontaktu a vytvoření bezpečného prostoru pro další práci a spolupráci s dospívající osobou. Jedním z takových užitečných nástrojů mohou být Případové konference (dále pouze „PK“) nebo Interaktivní případové konference (dále pouze „IPK“), ke kterým se ještě vrátíme a jež se velmi osvědčují. V této části se podíváme na to, jak vnímají svůj odchod dospívající osoby, jaké jsou role jednotlivých aktérů kolem nich, a více se podíváme na témata spojená s osamostatněním.

2 „Trauma je neviditelná síla, která formuje náš život. Formuje to, jak žijeme, jak milujeme a jak dáváme světu smysl. Je to kořen našich nejhlubších ran.“ Dr. Gabor Maté, kanadský lékař maďarského původu, proslulý odborník na závislosti, trauma, jeho léčení a vývoj osobnosti v dětství (z filmu Moudrost traumatu) ODKAZ 2

NA VLASTNÍ KŮŽI

„Mám jméno, mám příběh, mám pocity, cítím radost, cítím bolest, chci žít hezký život, ale vnímám to celé jako nespravedlnost. Za to ale nemám být potrestaný, potřebuji pomoc. Máma alkoholička, táta zmizel, já tu zůstal. Všichni se na mě dívají, jako bych měl dopadnout stejně jako oni. Proč? Předávají si mě jako horký brambor, nevědí, co se mnou. Kdyby na mě někdo promluvil vlídně a zeptal se mě, co potřebuju, řekl bych, že chci domů. Ale kde to je?“ ptal se Martin, který žil po opuštění výchovného ústavu na ulici a nyní je nezvestný.

„Odložené děti jsou živé bytosti, je důležité s nimi mluvit a dávat jim najevo zájem. Že se s nimi počítá, jinak je to bezmoc a prázdnota,“ říká Markéta, mladá žena se zkušeností s pobytovým zařízením.

„Když opakovaně nedostáváš podporu, nechceš to znovu zkoušet. Nevěříš si, že na to máš,“ říká Dominik, mladý muž se zkušeností s pobytovým zařízením.

„Tam venku je prázdná, nikdo tam není, nečeká na vás, úplně se vám svírá žaludek. Jasně, že chcete vypadnout z děcáku, ale pořád je tam strašný strach,“ říká Robert, mladý muž se zkušeností s pobytovým zařízením.

„Po odchodu má mladý člověk hrozně úzké mantinely, doted' se mu všude říkalo, co a jak má dělat. Vyjde a prostě si logicky snaží zkoušet, kde jsou nové mantinely,“ říká Michal.

„Ztrácíme domov podruhé.“ Olga

„Mám kamaráda, co ho teď čeká odchod, je už dlouho hodně vystrašený z odchodu, strašně se bojí, že to sám nezvládne – je to tím, že člověk je celý život zavřený v jedné krychli.“ Michal

3.1.

Osamostatnění očima mladých dospělých

Panika a zároveň chuť co nejdříve „vypadnout“, to jsou první (rozporuplné) pocity spojené s odchodem ven, mimo brány pobytového zařízení. Je tam také chuť žít bez pravidel a podřizování se nastavenému řádu. „Chcete ven a zároveň máte strach, co bude. Hodně z nás míří do rodin, i když vám to všichni rozmlouvají,“ říká František, který po opuštění dětského domova našel svou mámu. Rozhodl se, že jí vypo-

může, a kvůli tomu se zadlužil. „Chcete pomoci, asi se i nějak zavděčit, i když není za co, a pak vás to stáhne na dno a ta rodina vás nepodrží, vlastně to neudělala nikdy,“ říká František. Každé dítě má úplně jiný příběh, a proto je důležité zaměřit se v rámci přípravy na odchod a v komunikaci s ním na individuální přístup a vyhodnocení, identifikaci potřeb a následné funkční nastavení cílů a postupných kroků, které budou k uspokojení těchto potřeb vést. Tím by měla začínat každá sociální práce ^{ODKAZ 38} s klientem, ať už se jedná o dítě, dospívající osobu, či mladého dospělého.

„V této chvíli je ale také důležité si říci, že se ne vždy spolupráce musí povést a ne vždy dojde k naplnění potřeb nebo k dosažení stanovených cílů. Tlak na cíle může být kontraproduktivní. Často si i my sami něco naplánujeme a pak se nám nedaří tomu dostat, to je zcela přirozené a normální. Proto si můžeme pomoci tím, že budeme společně s dítětem hledat, v čem je dobré, na co se aktuálně soustředit a na čem může-
me stavět,“ říká Melanie Zajacová, expertka na sociální práci z Národního centra sociálních studií.

Potřeby dospívající osoby spojené s osamostatněním

- Mít blízký vztah s jednou osobou
- Být zapojena do rozhodování o svém životě
- Být podpořena v hledání vlastní motivace
- Moci si vybrat školu/obor, není zrazována
- Mít dostatek informací
- Vyzkoušet si samostatné bydlení
- Cítit se být jedinečná a podporovaná
- Vyrůstat v bezpečném prostředí
- Mít možnost dělat chyby

Zdroj: Průzkum NF Krok domů, 2020 ^{ODKAZ 3}

POCITY DĚTÍ SPOJENÉ S ODCHODEM DO SAMOSTATNÉHO ŽIVOTA

Strach, samota, nejistota, vztek, obava, nervozita

Byt, práce, finance, pomoc

Soukromí, svoboda, těšení se, kuráž, naděje, odvaha

Tipy pro sociální pracovníce od dospívajících osob a mladých dospělých

Ve spolupráci s pobytovým zařízením a neziskovou organizací hledejte pro nás blízkou vztahovou osobu. Bez té se venku neobejdeme. Může to být kdokoliv, komu věříme (Patron, člen rodiny, mentorka, dobrovolnice, hostitelská rodina).

Zajímejte se, jestli nás naše okolí respektuje takové, jací jsme (spolužáci, učitelky, pracovníci v pobytovém zařízení).

Chceme i nadále rozvíjet své zvyky, poznat jazyk naší kultury, je-li jiný než ten váš. Potřebujeme vědět, že budeme přijati, i když třeba milujeme stejné pohlaví.

Nebojte se s námi mluvit na rovinu, nepotřebujeme slyšet polopravdy, abyste nás nezranili. Musíme vědět, kde máme rodinu, co je s ní, kde jsou sourozenci a že nějaké máme a co s námi bude. Necítíme se dobře, když o našem životě vědí dospělí více než my sami. Buďte citliví k tomu, jak informace o nás používáte, jak o nás mluvíte.

Můžeme se obracet na sociální kurátorky, ale často nevíme, kdo to je, nebo je neznáme dost dlouho na to, abychom jim důvěřovali. Důležité je představit nám naši sociální pracovníci dříve než pár měsíců před odchodem. Ideální je, aby nás viděla několikrát a mohli jsme si k ní budovat důvěru. Mladý dospělý pak lépe využije možnost za pracovníci docházet.

Nevadí nám, když je kolem nás hodně lidí, jen musíme vědět, kdo s čím přichází a co od koho máme čekat. Zkušenosti s neziskovými organizacemi máme dobré, a proto je určité důležité říci si u nich o podporu a pomoc. Nemusí vše ležet na vašich bedrech.

Pokud se podaří ve spolupráci s pobytovým zařízením nalézt v rámci obce nebo města, kde je pobytové zařízení, bydlení, je to pro nás větší jistota. Nemusíme se hned stěhovat na druhý konec republiky, když budeme mít střechu nad hlavou tam, kde to známe.

Necítíme se dobře, odebrání od rodiny je pro nás traumatickou vzpomínkou. Rodiče nám strašně chybí, pak někdy přijde fáze, kdy je nenávidíme, ale uvnitř je to velké prázdno a zklamání. Pořád si přejeme, aby tam pro nás byli. Tohle trauma často nemáme ošetřené a odcházíme z děčáku ven, aniž bychom zvládali své emoce, pocity a život vůbec. Pokud to je jenom trochu možné, potřebovali bychom toto zranění ošetřit co nejdříve (ideálně začít hned po odebrání z rodiny), třeba formou terapie. Nemusí to být ale nutně hned psychologka, forem terapií je celá řada. Jen potřebujeme znát možnosti.

Chybí nám individuální přístup. V pobytovém zařízení ho nemáme, není to možné přes tolik dětí. Potřebujeme vědět, že se o nás zajímáte, že jsme pro někoho důležití, že je tu někdo, komu na nás záleží. Potřebujeme být viděni a slyšeni. I my máme svá přání a své potřeby.

Příklady podpory a přípravy na míru pro sociální pracovníce OSPOD a sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let

- Individuální přístup³ – snažit se dozvědět, co má dítě rádo, na co se těší, s kým a kde by rádo bydlelo, jakou školu by rádo studovalo a jakou práci by chtělo dělat apod. A na tomto stavět další kroky.
- Konkrétní a jasný IPOD v návaznosti na vyhodnocení situace konkrétního dítěte – reálné kroky, které odpovídají potřebám dítěte, nikoliv našim představám (využívat například Interaktivní případové konference ^{ODKAZ 4}) – PŘÍKLAD IPOD ^{ODKAZ 5}.
- Aktivní snaha o provázanost s PROD, kde by měly být uvedeny zásadní informace o dítěti, na to navazuje aktivní komunikace s pobytovými zařízeními.
- Podpora osobního rozvoje – spolupráce s dalšími subjekty, které se zaměřují na finanční gramotnost, plánování budoucnosti, komunikaci, řízení emocí a konfliktů, terapii a trávení volného času (pro hodně mladých lidí je obtížná po odchodu prázdnota, samota).
- Předání tipů a kontaktů na podpůrné služby – vzdělání, odborné a kariérní poradenství, zdravotní péče, úřady práce, pojišťovny a další instituce.

3 Podporou mohou být pomocné nástroje pro vyhodnocování situace dítěte, viz Pomocné nástroje k vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny – Právo na dětství (právnadeství.cz) ^{ODKAZ 6}

V této části přípravy na odchod hraje velmi důležitou roli síťování aktérů a služeb, bez kterého je jen velmi těžké nabídnout možné varianty podpory. Každý OÚ ORP i pobytové zařízení by měly znát a mít k dispozici tento seznam kontaktů na externí síť.

- Pokud nemá (měli bychom vědět), pak najít dospívající osobě průvodce (důvěrnou osobu), která pro ni bude k dispozici a bude jí moci pomáhat právě se všemi těmito úkony venku, za branami pobytového zařízení. Tato osoba uleví od břemene zodpovědnosti samotným sociálním pracovnícům. Nárok na individuální přístup při velkém množství dětí je zavalující, i když správný. Tito průvodci se mohou také rekrutovat z řad učitelek, lektorek ve škole, lektorů v kroužcích, trenérů, rodičů kamarádů, příbuzných. Je potřeba stále ověřovat, zda nemá dítě někoho takového, koho má rádo a věří mu, a tohoto člověka pak zahrnout do sítě vztahů kolem dítěte.

DOBRÁ PRAXE

Včasné a srozumitelné propojení se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let (obecná sociální práce na obcích – kurátoři pro dospělé), o které by dospívající osoba měla vědět dříve než v 18 letech, a to z několika důvodů:

- dostatek času a prostoru na budování důvěry,
- usnadnění navázání plynulé práce s klientem,
- znalost potřeb a osobnosti dospívající osoby dříve, než s ní začne aktivní spolupráce; s tím souvisí například i možnost čerpání zaopatřovacího příspěvku ^{ODKAZ 7},
- nabídnutí podpůrných materiálů, kontaktů, letáků ^{ODKAZ 8}.

KUDY CESTA NEVEDE

Dle výpovědi mladých dospělých jim nepředstavují pracovníce OSPOD sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let osobně, ale pouze na ně předávají kontakt, což není podle nich příliš motivující pro další spolupráci. Z tohoto důvodu chybí institucionální propojení před/po osmnáctém roku. Žádný oslovený mladý dospělý v průzkumu si na podobné propojení nepamatoval.

Zdroj: Průzkum NF Krok domů, 2020

Využití potenciálu v osobě sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let se může velmi dobře zúročit v efektivní spolupráci a také v tom, že mladý člověk nebude mít pocit, že je na vše úplně sám. Tuto

praxi potvrzují například v Ústeckém kraji. V roce 2023 opouštělo pobytová zařízení 136 mladých lidí a 95 z nich pokračovalo ve spolupráci se sociálními pracovníci.

„Důležitým krokem také bylo, že jsme začali s realizací individuálního projektu na systémovou podporu sociálního bydlení v kraji, kdy jednou z cílových skupin projektu je zlepšení dostupnosti sociálních (startovacích) bytů i pro mladé dospělé po ukončení náhradní institucionální péče,“ říká Karel Giampao-li, vedoucí oddělení sociální práce v Ústeckém kraji. Sociální pracovníci mohou pak nabízet mladým osobám více variant podpory a střeška nad hlavou patří mezi ty nejdůležitější, i s ohledem na to, aby se nemuseli mladí lidé vracet do nefunkčních rodin.

„Vše je o lidech a jejich přístupu. V otázce mladých dospělých je to mnohdy i o osobních zkušenostech a komunikačních schopnostech každého jednotlivého pracovníka. Bohužel v práci sociální pracovníce je to mnohdy i o časových možnostech při kumulovaných funkcích. Mít časový prostor, nehodnotící zájem, být ‚opravdový‘, lidský a mít možnosti pomoci, ale také reálný pohled na věc – stav ideál,“

řeká Andrea Klinkeová, referentka sociální ochrany z oddělení sociální ochrany, Moravskoslezský kraj.

Včasná spolupráce může podpořit důvěru u mladé osoby

V Moravskoslezském kraji se zase při metodické a kontrolní činnosti, které jsou zde vnímány podle slov Andrey Klinkeové, referentky sociální ochrany z oddělení sociální ochrany, spíše jako prostor k diskusi, sdílení, nalézání možností řešení, zaměřují na reálnou podobu spolupráce zúčastněných stran – jak ve spisech OSPOD, tak ve spisech kurátorských.

„Pracovníce OSPOD vedeme k včasné a vzájemné spolupráci se sociálními pracovníci – kurátorkami pro dospělé, vyzdvihujeme význam pořádání případových konferencí 6 měsíců před zletilostí dítěte. V této době se zaměřujeme na nastavení cílů u IPOD směřujících na blízkou budoucnost a samostatné bydlení, v podstatě témata totožná s individuálním plánem. Velký důraz klademe na význam společných návštěv pracovníce OSPOD a kurátorek, individuální setkání s potenciálním klientem (příjemcem ZP) před jeho zletilostí za účelem navázání bezpečného kontaktu, nabídnutí pomoci, podpory a opory, vysvětlení dávky ZP, jeho další možnosti při nestudiu, vysvětlení možnosti volby i jejích důsledků,“ vysvětluje A. Klinkeová. Snahou podle ní také je s pracovníci

hovořit o nehodnotícím přístupu, nevystupování jako úředník, ale jako člověk, který je připraven pomoci a projeví zájem o mladého dospělého.

„Sebelepší plán a vyřízení skvělé práce a bydlení se nemusí dočkat úspěchu, pokud mladý člověk chce něco jiného. I to – z našeho pohledu nejlepší – nemusí být v tuto chvíli nejlepší pro mladého člověka. A to, že nechce to, co pro něj zařídíme, neznamená, že je nevděčný.“

**říká Kateřina Nováková, supervizorka
participační skupiny mladých dospělých
z Platformy Do dospělosti.**

Dítě musí mít informace a vědět, že nám na něm záleží

Pokud budeme trauma dítěte umenšovat nebo popírat a budeme k němu přistupovat tak, že „vše zvládne samo“, se vším se „dokáže poprat“, budeme ignorovat jeho bolest a říkat mu, že bolest časem „otupí“ a že se díky těmto životním zkušenostem „posílí a zocelí“, nepomůžeme mu. Ba právě NAOPAK. Toto je destruktivní přístup, který vede pouze k tomu, že mladý dospělý svůj dospělý život nezvládne nebo si ponese velmi těžké rány. Nejdřív mu musíme pomoci jeho trauma залечit a pak mu pomoci vidět jeho sílu.

Sociální pracovníce mají z podstaty své profese přistupovat k dětem a jejich potřebám individuálně, včetně forem podpory při osamostatnění. Pokud se to neděje, pak je povinností pracovníce hledat jiné zdroje saturace těchto potřeb. Umístěním dítěte do pobytového zařízení celý proces nekončí, ale právě naopak. **Ačkoliv není sociální pracovníce odpovědná za výsledek, je zodpovědná za proces, tj. co a jak se s dítětem děje.**

Velmi často se stává, že se dětem mění v průběhu jejich života v pobytovéch zařízeních sociální pracovníce OSPOD. Kromě toho, že dítěti není vysvětleno, proč ho začal navštěvovat nový člověk, je pro něj velmi těžké získávat znovu důvěru. Jsou i případy dětí, které mají třeba i několikrát pracovníci za rok. I když se toto děje, vždy se musíme pokusit navázat tam, kde s dítětem přestala kolegyně pracovat a domluvit se znovu s dítětem, jaká forma komunikace a spolupráce mu vyhovuje. Pokud spolupráci s dítětem z nějakého důvodu ukončujete, je potřeba mu to vysvětlit, rozloučit se a říci, co bude dál.

3.2.

Vztahy a role klíčových osob očima mladých dospělých

Aby se nám v dospělosti dařilo v práci, v navazování dlouhodobých a smysluplných partnerství, potřebujeme vyrůstat v prostředí, které nám zajistí blízké a stabilní vztahy. Pokud hovoříme v tomto kontextu o dospívajících osobách, které byly svými nejbližšími opuštěny, zklamány nebo týrány, pak vidíme, že tito mladí lidé mají problémy s navazováním stabilních vztahů. V mnoha případech vidíme, že si nevybudovali dostatečnou důvěru v sebe a okolní svět. Sledujeme, že mnoho z nich v zátěžových situacích jedná pomocí obranných mechanismů, které se naučili v dětství. Z této pozice vnímají svět a lidi okolo sebe jako ohrožující. Často o svém životě hovoří jako o boji, kdy mají pocit, že musí bojovat o své místo na světě.

„Potkáváme se u dospívajících osob vyrůstajících v ústavní péči s rizikovým navazováním vztahů a rizikovým způsobem života. Tím, že nepoznaly blízké a stabilní vztahy, nemohou poznat ani samy sebe. Není tedy překvapením, že se pak dospívající osoba cítí zmatená a nerozumí sama sobě. Hluboký pocit osamocení a využívání nefunkčních mechanismů při kontaktu s různými překážkami vede tyto mladé lidi do opakovaného selhávání, což má za následek často hluboké deprese, osamocení a uchylování se k rizikovému chování,“ říká Barbora Vaňousová, odborná pracovníce, metodička, doprovázející pracovníce, Dobrá rodina. Podle ní často vidíme, že takto zranění lidé nesou hlubokou bolest, a protože nemají kvalitní odbornou pomoc, uchylují se k pití alkoholu a experimentování s drogami, aby aspoň na chvíli necítili hluboký pocit špatnosti a zahanbení.

Co s tím? Je to velký úkol, na který ale nemusím být jako sociální pracovníce nebo vychovatelka v zařízení sama.

Potíže s navazováním stabilních vztahů

Za dětmi, které byly odebrány z rodin a vyrůstají bez svých biologických rodičů, stojí celá řada dramatických životních událostí, které výrazně ovlivňují vnímání jejich života a jejich celkový duševní, ale i zdravotní vývoj. Velkým mýtem stále je, a slýcháváme to často bohužel i na nejrůznějších odborných fórech, že pokud budeme k dítěti přistupovat tak, že „vše zvládne“, že se s tím „popere“, že se ta traumata časem „otupí“ a že se naopak těmito životními zkušenostmi „posílí, zocelí“ a bude z něho silný jedinec, nepomůžeme mu. Právě naopak. *„Také se někdy děje to, že se životní zkušenosti dětí zlehčují. Možná i pouhé uznání toho, co vše mladí lidé museli prožít, je velmi*

podpůrné,“ doplňuje Olga, která byla v pobytovém zařízení od 5 let.

Budování důvěry – velký úkol

K tomu, abychom se k dítěti mohli dostat blíže, potřebujeme získat jeho důvěru. Pokud ale sociální pracovnice OSPOD navštěvuje dítě 1× za 3 měsíce, navíc dochází k jejich střídání, vytváření důvěrného prostoru je velmi omezené a má své hranice. Trvá pak také mnohem delší dobu a nemusí se vždy povést. V tomto případě je dobré **neklást na sebe vysoké nároky, že právě sociální pracovnice bude tím nejbližším člověkem pro dítě**. Tato frekvence setkávání každopádně nebrání tomu, aby se pokusila o navázání a vnímala dítě jako bytost, která potřebuje individuální přístup, informace a oporu v těžké životní etapě.

„Frekvence návštěv je dána jako minimální. Kontakt s dítětem by se měl dít hlavně podle jeho potřeb. Někdo může namítat, že na to nemá kapacitu. Pokud se ale dítě povede dobře stabilizovat v nové situaci a navážeme s ním důvěru, potom mohou stačit i méně časté návštěvy,“ říká Kristýna Jůzová Kotalová, odborná metodička MPSV ČR.

Jak doplňují mladí dospělí z participační skupiny Platformy Do dospělosti, důležité pro děti a dospívající také je, kde a jak jsou setkání a rozhovory se sociálními pracovníci OSPOD realizovány.

„Bylo by skvělé, kdyby rozhovor se sociální pracovnící OSPOD mohl být jinde než v pobytovém zařízení, abychom mohli mluvit otevřeně. Stávalo se, že byly třeba otevřené dveře. Nebo jsme viděli paní sociální pracovníci v družném hovoru s někým z vedení. Bylo by fajn mít možnost bavit se o tom, jak se v zařízení máme, a nebát se svěřit se třeba i s kritikou.“ Sociální pracovnice OSPOD může jít s dítětem na procházku, do kavárny, nemusí se omezit na návštěvu v areálu zařízení. Může to pomoci navázat důvěrnější vztah.

Podle Josefa Smrže, metodika OSPOD Středočeského kraje, je sociální pracovnice koordinátorkou případu a příběhu dítěte a jejím úkolem je zajistit, že příprava na odchod se bude opravdu dít, a jasně vymezí, co koordinuje a co při dalších návštěvách sleduje. „Sociální pracovnice stanovuje jasné cíle ostatním a všem zapojeným aktérům definuje kroky, které budou následovat,“ doplňuje Josef Smrž.

Čím dříve definujeme potřeby dítěte, tím lépe

Pro stanovení smysluplných cílů podpory dospívající osoby je nezbytné průběžné a operativní vyhodnocování jejích potřeb a rizik, které by ji mohly ohrožovat. U dětí v ústavní péči je nepochybné zahrnutí potřeb

v oblasti stability, otevřené budoucnosti, socializace, učení nebo identity.

Vyhodnocení by mělo být vždy, bez ohledu na věk dítěte a délku jeho pobytu v zařízení, zaměřeno na plánování budoucnosti, protože ústavní péče je jednak ze své podstaty vždy časově omezena, jednak děti ve většině kolektivních zařízení nevyrůstají v prostředí podobném rodině, kde by bylo možné přirozené učení nápodobou. Vyhodnocení je zpracováno a aktualizováno společně s dítětem, dospívající osobou, mladým dospělým, jeho rodinou, klíčovou pracovníci pobytového zařízení, blízkými osobami nebo spolupracující službou.

Kvalitní vyhodnocení = dobře zpracovaný IPOD

Výstupem kvalitního vyhodnocení je dobře zpracovaný Individuální plán ochrany dítěte⁴ (dále „IPOD“, více v kapitole 3.4.), který musí vycházet z aktuálních potřeb dítěte a jasně definovaných rizikových a ochranných faktorů. Čím konkrétněji jsou potřeby dítěte definovány, tím přesněji je možné nastavit cíle IPOD a kroky, které k těmto cílům povedou. Smyslem IPOD v návaznosti na přípravu na dospělost je směřování k cílům, které pro dospívající osobu budou znamenat ukotvenost, jaké možnosti s blížící se dospělostí má, jaké potřeby je možné ve spolupráci s dalšími odborníky saturovat, a které možné rizikové faktory lze snížit, aby s blížící se dospělostí neznamenal následné „propadnutí“ systémem podpory a možnostmi. Cílem není formální zpracování IPOD, vycházející z povinností OSPOD a dalších aktérů ze zákona, ale citlivá, individuální a funkční multioborová spolupráce, kde budou jednotlivé cíle a kroky definovány za aktivní participace dospívající osoby, která je sama bude aktivně vymýšlet a nestane se tak pouhou pasivní příjemkyní světa dospělých.

Pro inspiraci a také především jako návod k tomu, jak pracovat s IPOD smysluplně a efektivně slouží Průvodní materiál vyhodnocení k osamostatnění^{ODKAZ 9}.

„Dítě není rukojmí systému, který se ho „snaží“ zachránit. Někdy ale navíc proti jeho vůli a bez jeho účasti. Tohle bychom měli změnit a už to těm dětem nedělat. Je to strašně deprimující,“ říká Robert.

4 Více o Individuálním plánu ochrany dítěte viz zákon č. 359/1999 Sb., zejména § 10 odst. 3 písm. d) a § 10 odst. 5.

Bezpečná síť vztahů

Aby se dítě necítilo osamocené a bez zájmu, je velmi důležité vytvořit kolem něj bezpečnou síť vztahů a kontaktů. „Vzhledem k tomu, že do ústavní péče přichází mnoho dětí, které byly vystaveny zanedbávání, týrání či zneužívání, ztrátě vlastní biologické rodiny či opuštění, tj. utrpěly vývojové trauma⁵, lze předpokládat, že většina z nich bude vykazovat různou míru poruch ve vývoji citového pouta,“ říká. Podle Jany Kovařovicové, psycholožky, terapeutky, lektorky, odbornice a mezinárodní trenérky Dyadické vývojové psychoterapie, pokud není vývojové trauma залечено v dětství či dospívání, přechází do dospělosti a ovlivňuje všechny blízké vztahy (partnerské, rodičovské či vztahy v profesním životě).

„Schopnost postavit se na vlastní nohy a převzít odpovědnost za vlastní život je ovlivněna tím, jak vnímám sám sebe, druhé lidi a okolní svět, zda jsem schopen říci si o pomoc a přijmout podporu, vycházet s druhými lidmi a učit se novým věcem, tj. jedná se o oblasti, které bývají působením vývojového traumatu zasaženy. Z nejistého attachmentu se ‚nevyroste‘, ale je potřeba s ním citlivě a dlouhodobě pracovat,“ upřesňuje Jana Kovařovicová v průvodci Společně po svých.

„Nevěděla jsem, co je to hezký vztah. Takový, ve kterém nejsem obětí a nemusím snášet urážky. Všichni partneři byli jako táta a já nevěděla, co je se mnou špatně. Už to vím. Nikdo mě nenaučil vážit si sebe a neukázal mi, jak hezký vztah vypadá,“

řeká Markéta mladá žena se zkušeností s institucionální výchovou.

Zdroje vztahů pro dítě – role v příběhu dítěte

Dospívající osoba potřebuje vztahovou osobu mimo zařízení. Pracovnice OSPOD by měla už s malým dítětem pracovat na vztahové mapě ^{ODKAZ 29} a mapovat jeho zdroje. Případně s ním citlivě rozebírat, kdo může být podpůrnou osobou a kdo ne. Tím se naučí podobně přemýšlet i dítě. Teprve až kdyby pracovnice viděla, že opravdu vůbec nikoho nemá, měla by přistoupit k tomu, že začne pro dítě někoho hledat.

Rodina (rodiče)

I přesto, že se rodiče nemohou nebo nechtějí o dítě starat, stále je důležité dítě o rodině (pokud je již odebráno) průběžně pravdivě, citlivě a s respektem informovat. Ve spolupráci s ostatními aktéry je třeba aktivně pracovat na obnově, udržení a stabilizaci kontaktu, který bude pro dítě bezpečným a zároveň mu bude umožňovat hledat jeho místo vůči rodině.

Mnoho mladých dospělých mívá po odchodu za rodinami. Buď je hledání identity a kořenů mnohdy silnější než přemýšlení o vlastní budoucnosti, nebo je to jen nouzové řešení bytové situace. I když je příběh rodiny těžký a napadne nás spíše dítě chránit, je nezbytné, aby znalo pravdu a vědělo, kde jsou rodiče, kdy je uvidí a co se bude dít dál. Návrat do rodiny je ale podmíněný vždy tím, že prostředí je pro dítě/dospívající osobu/mladého dospělého bezpečné.

Mladý dospělý musí vědět, co návrat do rodiny obnáší, jaká nese rizika a na co si musí dávat pozor. V podpoře práce s biologickou rodinou je možné využít například metodiku Podpora vztahu dítěte v dětském domově s jeho rodinou ^{ODKAZ 28}, kterou vydala Nadace Terezy Maxové dětem.

„Věříme, že každé dítě by mělo vždy vědět, kam patří. Že by každému dítěti měla být v rámci systematické pomoci nabídnuta podpora, aby se mohlo pokusit o pochopení rodinných vzorců, složitostí či některých rozhodnutí rodičů. To vše hraje klíčovou roli v jeho ukotvení, v budování jeho zdravé sebehodnoty a náhledu na život,“ říká Petra Visscher, ředitelka spolku Otevřená budoucnost a spoluautorka metodiky.

Návrat domů musí být ošetřený

Pracujeme-li s dítětem po odebrání z biologické rodiny a to se domů opakovaně vrací na víkendy, na prázdniny, pak situaci rodiny vidí a postupně se s ní seznamuje a vnímá, co se děje. Je důležité, abychom dítě průběžně informovali, co ho čeká, zda je návrat domů reálný, a pokud ne, i tuto informaci musí dítě vědět. Při přípravě na odchod tedy pracujeme s touto situací. „Když chodíte pravidelně domů, tak časem tušíte, že to tam není třeba úplně dobré, ale to nic nemění na tom, že se tam pak zkusíte vrátit, když je vám osmnáct,“ říká František, mladý muž se zkušeností z institucionální výchovou. Podle něj je to přirozené, že každé dítě hledá své kořeny a když je pak dospělý, snaží se své rodině třeba i pomoci. „Dospívající by měl vědět, co mu v rodině hrozí, na co si má dávat pozor. Důležité je mu třeba říci, ať si nepřijímá na rodinu peníze,“ doplňuje František.

Dospívající by měl vědět, že u rodiny může být na přechodnou dobu, ale určitě si musí hledat svou vlastní střechu nad hlavou. Alternativy možného by-

5 Více o teorii citové vazby viz Bowlby, J. (1988). A Secure Base: Parent – Child Attachment and Healthy Human Development: New York: Basic Books. Více o emočním vývoji viz Langmeier, J. & Krejčířová, D. (1998). Vývojová psychologie. Praha: Grada Publishing.

dlení mu nabízíme společně s PZ a NNO, aby věděl, jaké jsou možnosti, a mohl se rozhodnout. „Dobré je třeba spolubydlení, než se člověk postaví na vlastní nohy, je to bezpečnější a levnější,“ dodává František.

Pokud je možnost, že mladý dospělý může zůstat v pobytovém zařízení i po dosažení plnoletosti, pak tuto formu pobytu podporujeme a přiklání se k ní i PZ. „Měl jsem dobré vztahy s mými vychovateli a nabídli mi, že můžu zůstat, dokud dostuduju. Přes týden jsem bydlel na internátu a na víkendy jezdil do dětského domova. Bylo to fajn, vědět, že mám kam jít a nemusím řešit ještě peníze na pronájem. Když jsem něco řešil, pomohly mi vychovatelky,“ říká Patrik, který byl v PZ do svých 23 let. Během studií si našel práci, našetřil si peníze a z PZ se přestěhoval rovnou do pronajatého bytu.

Pátrání po rodičích

Někteří mladí dospělí říkají, že se o svých rodičích nebo sourozencích dozvěděli, až když opustili pobytové zařízení. Řada z nich má zkušenost s tím, že si přes sociální síť museli vyhledávat právě i biologické rodiče, protože na ně neměli kontakt. I toto je velmi traumatizující, protože ta informace – kde je máma nebo táta a kdo jsou – chybí a následné dohledání a setkání s rodinou může být pro mladého dospělého šokem.

„Biologickou matku jsem si našel na FB. Dopátral jsem se nějaké příbuzné a ta mě pak na mámu dovedla. Napsal jsem jí, sešli jsme se, ale byla pro mě úplně cizí člověk. Úplně tam chyběla ta historie a vlastně jsme se pak viděli už jen párkrát a úplně to vymizelo,“ říká Michal, kterému bylo 15 let, když se se svojí matkou poprvé viděl.

„Často se setkáváme s tím, že nám pracovníce OSPOD nebo pobytových zařízení říkají, že tyhle věci už se DÁVNO nedějí, že vše funguje, jak má. Ale když jim citujete mladého dospělého, který třeba opustil pobytové zařízení před rokem či dvěma, neví nic o mámě ani tátovi a doneslo se k němu přes FB, že má tři bratry, jsou všichni zaskočení. Jsou metody, postupy a různé způsoby práce, které tady setrvávají z nějakého důvodu, ale je potřeba se na ně podívat reálně a říct si, že už nefungují a měli bychom přemýšlet, jak to třeba uchopit jinak, aby se děti cítily být informovány, vtaženy a nežily v informačním vakuu. A když o kontaktu opravdu nevíme a nepodaří se nám rodiče dohledat, i tohle by dítě mělo vědět,“ říká Klára Chábová z NF Krok domů.

OVĚŘENO V PRAXI

Primárním zájmem a povinností všech aktérů a státu obecně je v souladu s právními předpisy snaha o návrat dítěte do biologické rodiny, není-li pro dítě ohrožující. Povinností zúčastněných je tak vytvářet podmínky a činit aktivní kroky k tomu, aby se dítě mohlo do rodiny vrátit nebo byly minimálně činěny aktivní kroky, které se budou snažit situaci, pro niž bylo dítě z rodiny odebráno, ošetřovat a stabilizovat. Pokud se dítě domů vrací, pak musí být prostředí pro ně bezpečné. Každopádně i tady je velmi důležité pamatovat na to a ptát se dítěte, jak to vnímá, zda se domů chce vrátit, podat mu všechny informace tak, aby tomu rozumělo a mohlo se za podpory dospělých osob rozhodnout.

Rodina (sourozenci, příbuzní)

Každé dítě by mělo vědět, zda a kolik má sourozenců, kde se nacházejí. „Z vyhodnocení není pokaždé zřejmé, jestli dítě své sourozence zná, jaký má k nim vztah a jestli se kontakt podporuje. Netýká se to však pouze výhradně sourozeneckých vazeb. Ve vyhodnocení někdy chybí informace o členech a členkách širší rodiny (např. o prarodičích, tetách, strýcích apod.). Právě tyto osoby mohly být pro dítě důležité a bezpečné a mohou být pro ně klíčové i po jeho odchodu z rodiny. Je nezbytné myslet na podporu jejich vztahů. Existuje a v terénu se využívá řada skvělých nástrojů, jak dítěti přiblížit jeho síť, např. genogram, mapa vztahů a další,“ říká Petra Ďuraško Mádlová, odborná metodička, MPSV ČR.

Podobně, jako je povinností státu zajistit kontakt dítěte s jeho rodinou, je třeba aktivně dodržovat právo dítěte na kontakt se sourozenci. Opět zde bude vždy hodnoceno bezpečí dítěte a optika jeho nejlepšího zájmu.

Pokud by však mělo docházet k zamlčení informace o existenci sourozence či sourozenců nebo nepředání kontaktu, musí jít o zřejmý výsledek domluvy mezi odborníky a jednotlivými aktéry, který bude moci sociální pracovníce řádně odůvodnit. Toto by se mělo ale dít pouze v případech, že je kontakt pro dítě rizikový, přináší mu nová traumata apod. Proto po domluvě s dítětem nebo snaze o co největší porozumění situaci dítětem, by takový kontakt neměl být podporován nebo je nutné u setkání (propojení) asistovat. „Informace, že nejsem sám, je důležitá,“ říká František.

„Pokud vnímáme nějaká rizika v rodině, je třeba o tom mluvit s dítětem i rodinou a využívat možné formy práce s rodinou na omezení těchto rizik – případovou konferenci, vyhodnocení. V případě nejzávažnějších situací, kdy rodiče objektivně zájmy dítěte poškozují nebo dlouhodobě neprojevují zájem, má OSPOD pra-

vomoc podat k soudu návrh na omezení rodičovské odpovědnosti,“ říká Josef Smrž, metodik Středočeského kraje.

Případová konference řeší i problémy ve vztazích

Nastavování bezpečných kontaktů pro dítě i s jeho rodiči by mělo být výsledkem případové konference (případového setkání). Mělo by zde dojít k domluvě na tom, s kým a v jaké formě se bude dítě stýkat, stávající kontakty mohou být přehodnoceny, rozšířeny – fungují-li, případně omezeny, pokud funkční nejsou.

V rámci dobré praxe by se však mělo jednat o krok, který vyplývá z multioborové spolupráce a například výsledků zmíněné svolané případové konference. Oproti tomu špatnou praxí by byla situace, kdy by takový podnět k soudu podalo zařízení bez vědomí OSPOD. Hrozí zde riziko, že dva subjekty, které mají spolupracovat, půjdou proti sobě. „*Předpokladem k takovému kroku je přitom vyhodnocení vzájemných práv (test proporcionality) a zjištění, že je takový krok nezbytný pro ochranu oprávněných zájmů dítěte. Takové vyhodnocení si lze jen stěží představit bez vzájemné spolupráce a koordinace,*“ doplňuje metodik Josef Smrž.

OSPOD má ve smyslu ustanovení § 14 odst. 1 písm. b) ZSPOD pravomoc k podání návrhu na omezení, zbavení nebo pozastavení jejího výkonu – určení asistovaného kontaktu je přitom omezením rodičovské odpovědnosti. Není tedy zcela přiléhavé, že by OSPOD neměl pravomoc, pouze v rámci návrhu specifikuje, jakým způsobem žádá omezení rodičovské odpovědnosti. Od ledna 2025 do výčtu oprávnění OSPOD přibyla možnost podat návrh na omezení nebo zákaz styku s dítětem (§ 14 odst. 1 písm. p) ZSPOD. Soudní praxe ale bývá různorodá.

Vzdálení příbuzní mohou pomoci

Kolem dítěte mohou existovat i další příbuzní, kteří by se pro nás měli již od počátku stát možnými partnery, které budeme moci v prohlubování vzájemného vztahu s dítětem podpořit a rozšířit tak síť, která je pro dítě v rámci jeho vývoje důležitá a nezbytná. V souvislosti s hledáním vztahů v blízké i vzdálenější rodině má pak o to větší význam organizovat rodinné konference ^{ODKAZ 30} ještě před odebráním dítěte z rodiny. Díky nim je možné pečlivě zmapovat síť osob kolem dítěte a je možné, že se podaří dítěti najít náhradní zázemí ještě dříve, než by bylo odebráno.

Stále je ale důležité pamatovat na to, že všechny kroky se dějí v souladu s tím, co dítě chce, nechce, potřebuje a jak mu v daných situacích je. Vyjadřuje se k tomu, s kým se chce vídat a s kým ne, s kým mu

není dobře. „*Setkal jsem se s tím, že dítě bylo nuceno ke schůzkám s rodiči, i když samo nechťelo. Nikdo se neptá, proč nechce, čeho se obává, ale prostě musí,*“ doplňuje Lukáš Talpa z programu Patron.

Vztahy jsou důležité, ale dítě v nich musí být dobrovolně, a především v nich musí nalézat smysl, bezpečí a radost.

Vychovatelky (pracovnice v pobytovém zařízení)

Velmi často se stává, že blízkou osobou je pro dítě vychovatelka. Určitě je důležité tento vztah správně ošetřit. Je na rozhodnutí dané vychovatelky, zda má kapacitu a možnosti mladému dospělému pomáhat ve chvíli, kdy opustí pobytové zařízení. Pokud ne, pak by to mladý dospělý měl vědět, a potřebujeme zajistit vztah, který bude dlouhodobý a bude pokračovat i za branami zařízení. Kontakt s vychovatelkou určitě může zůstat, jen musíme myslet na to, že mladý dospělý potřebuje důvěryhodný a blízký vztah i v dalším životě. „*Tety přijdou do práce, starají se o nás a pak jdou domů, když ta práce skončí. Jdou domů a tam mají svoji rodinu, své děti, svá vnoučata, svůj život a my zůstáváme tady. Uvědomila jsem si, že teta, i když ji mám ráda a ona mě, nebude nikdy jenom pro mě, nebude se mnou, až odejdu, a to byl strašně silný náraz,*“ říká Veronika.

Dítě může mít také blízkou osobu v zařízení v podobě ředitelky, ředitele, kuchařky, sociální pracovnice a ze strany zařízení – ve spolupráci s OSPOD – by měl být v rámci vyhodnocení zaznamenán a v IPODU by měl tento kontakt být podporován.

„*Můžete se upnout na nějakou vychovatelku a mít ji rád. Vždycky jsem si ale říkal, že i když třeba ten vztah funguje, pak odejdu pryč a teta už nebude mít prostor se mi věnovat a jít se mnou třeba vyřídit dávky na úřad práce, podpořit mě na prvním pohovoru nebo mě třeba nechat u sebe přespát, když je hůř,*“ říká Lukáš, který trávil větší část svého dětství v pobytovém zařízení.

Markéta má zase jinou zkušenost. „*Měla jsem v domově vychovatelku, na kterou jsem se upnula, a chtěla si mě i adoptovat, ale máma to nedovolila. Brala si mě domů, viděla jsem u nich, jak funguje běžná normální spokojená rodina, jaké tam mají vazby, jak se k sobě chovají. Dodnes jsme v kontaktu, byla to pro mě moc důležitá osoba v mém životě,*“ doplňuje Markéta.

Pokud tedy zjistíme, že dítě je napojeno na pracovníci z pobytového zařízení a tento vztah je kvalitní a silný, podporujeme ho a můžeme na tom stavět při další práci s dítětem. Ve spolupráci s konkrétní vychovatelkou se pak dítě připravuje na to, že daná

vychovatelka tam pro ně bude, ale nemusí to být již v takové míře, jako když dítě žije v pobytovém zařízení. „Moje zkušenost je dobrá – všechny vychovatelky tu pro nás byly, a na jednu doted' vzpomínám, byla pro mě důležitá a moc mě podpořila.“ Bára

Sociální pracovníce OSPOD

„Role sociálních pracovníků je vnímána ze strany mladých dospělých jako administrativní či koordinační. Vzhledem k počtu návštěv u dítěte (1x za 2–3 měsíce) je zde sociální pracovníce v očích dospívající osoby spíše v roli jakési zástupkyně státu,“ uvádí se v průzkumu Příprava mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních ^{ODKAZ 36}. Z výpovědí mladých dospělých v průzkumu zaznívá, že byly oceňovány případy, kdy se pracovníce OSPOD „opravdu zajímala o dospívající osobu a nabízela řešení“. Členové participační skupiny se shodli na tom, že pracovníce OSPOD pro ně byla „spíše cizí osoba, člověk, co vždy donese něco dobrého. Cítili jsme, že z její strany není čas se nám věnovat a z naší pak zase nebyla důvěra. Neměli jsme úplně představu, jaká by ta spolupráce mohla být. Rádi bychom věděli víc, kdo naše pracovníce je, k čemu všemu může naše spolupráce být, jaká témata s ní můžeme řešit. A také to, co se s informacemi od nás pak stane.“

Renata Ševečková, referentka pro sociálně-právní ochranu dětí z oddělení sociální ochrany, odboru sociálních věcí Krajského úřadu Moravskoslezského kraje, uvádí, že sociální pracovníce se zájmem o dítě a jeho osud nemusí nést to břemeno sama. „Stačí, když dobře zkoordinuje případ s ohledem na potřeby a zájem dítěte, dokáže propojit další aktéry a pak to s dítětem vykomunikuje a domluví se, jak dál,“ dodává. Často se ale stává, že se dítěti či dospívající osobě vymění sociální pracovníce několikrát za život. Pak je důležité vždy vysvětlit, proč se tak stalo, nastavit si spolupráci hned od začátku a pokusit se o vybudování důvěry. To potvrzují členové participační skupiny Platformy Do dospělosti. „Bylo těžké, že se pracovníce OSPOD hodně střídaly, bylo by lepší, kdyby to byl jeden stabilní člověk nebo aspoň malý tým lidí, který bychom znali.“

OVĚŘENO V PRAXI

Pokud jsem sociální pracovníce a vím, že s dospívající osobou musím ukončit navázanou spolupráci z jakéhokoliv důvodu, pak jí to řádně vysvětlím a nastíním jí, co se bude dít dál. Je důležité, aby věděla, co se děje a proč se střídají lidé kolem ní. Jedním z důvodů, proč má mít tuto informaci, je skutečnost, že si nebude dávat za vinu tyto změny.

Sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let

Mladí dospělí dle výpovědí ve velké míře nevyužívají podpory sociálních pracovníků pracujících s osobami staršími 18 let. Je to z toho důvodu, že s ní nemají vytvořený důvěryhodný vztah, neznají ji, nevědí, co od ní mohou očekávat a žádat, je jim představena pozdě nebo v některých případech vůbec. Případně jsou ta setkání s mladým dospělým chvíli před odchodem do samostatného života a není reálné se více seznámit. „Bylo by skvělé, aby doprovázení mohlo začít co nejdříve, aby měl člověk čas navázat vztah, řešit věci dříve, plánovat svoji budoucnost, mít možnost si to ještě bezpečně vyzkoušet, protože pak ho to nevyhnutelně čeká.“ František

Vizitka na novou úřední osobu nestačí

Abychom tomuto předešli a rozšířili síť aktivních a využívaných kontaktů pro mladé dospělé, je nezbytné představit dospívající osobě sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let 1 rok, ideálně ale 1,5 roku před dosažením zletilosti. Spolupráci zprostředkovává koordinátorka případu s ohledem na individuální zájmy dítěte. Tato časová lhůta je takto nastavena z toho důvodu, abychom dospívající osobě mohli vysvětlit roli těchto sociálních pracovníků a možnosti následné podpory po její zletilosti (zaopatřovací příspěvek). V případě zájmů dospívající osoby se pak taková návštěva může uskutečnit ještě několikrát a dojde tak k postupnému předání případu a vytvoření navazujícího plánu pro ni. Jde přitom o princip nejen dobré praxe, ale i funkční multiborové spolupráce, při které je ze strany OSPOD nabízen funkční systém podpory. „U nás to máme metodicky pro OSPOD tak, že předposlední návštěvu seznamují dospívající osobu se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let, kdo to je a s čím může pomoci, na poslední návštěvu pak jedou společně, pokud dítě souhlasí, a tam si pak vše předají,“ doplňuje J. Smrž ze Středočeského kraje.

Rozhodující ale i v tomto případě je respektovat postoj/názor dospívající osoby. Proto by měla být začleněna návštěva, kde dáme dospívající osobě čas na promyšlení a seznámíme ji s tímto záměrem a vysvětlíme bonusy spolupráce.

V již zmiňovaném průzkumu Příprava mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních dotazovaní mladí dospělí tvrdí, že jim nebyly sociální pracovníce pracující s osobami staršími 18 let představeny osobně, ale že jim byl pouze ze strany sociálních pracovníků OSPOD předáný kontakt. Ti, kteří mají se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let zkušenost, ji vnímají pozitivně jako blízkou nápomocnou osobu (pomohla s přihlášením se do výběrového řízení o městský byt, pomohla se sháně-

ním práce ještě před odchodem z náhradní péče, vysvětlila možnosti sociálních dávek atp.).

Zaopatřovací příspěvek může propojit

Od roku 2022 může mladý dospělý, který stále studuje, žádat o opakovaný zaopatřovací příspěvek. Pro jeho získání se doporučuje, sejít se se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let minimálně půl roku před odchodem ze zařízení pro vypracování IPMD, který je nezbytné předložit při žádosti o zaopatřovací příspěvek na úřadu práce. Tato aktivita může pomoci lépe propojit mladého dospělého právě se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let. Je ale nezbytné mladého dospělého na tuto aktivitu připravit a v rámci této přípravy mu vysvětlit možná pozitiva vyplývající z další spolupráce mladého dospělého se sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let.

„Je důležité si uvědomit, že pro to, abychom mohli podpořit klienta, musíme komunikovat mezi sebou. Každý je odborníkem na nějakou oblast a je lepší spolupracovat a sdílet dobrou praxi. Proto bychom podporovali lepší propojení a předávání informací mezi pracovníci OSPOD a sociálními pracovníci pro osoby starší 18 let,“ říká Veronika Havlová, odborná metodička MPSV.

Pěstouni

Pěstounská péče může být pro dítě dobrým řešením ve chvíli, kdy je z jeho strany žádaná a ono chce jít do nové rodiny. Vždy je důležité, aby dítě bylo součástí rozhodovacích a plánovacích procesů a mohlo si samo říci, co by potřebovalo a co je pro něj důležité. „Měla jsem možnost jít do pěstounky, ale sestru by si nevzali, jen mě. Tak jsem se rozhodla nejít a zůstat s ní v dětském domově,“ říká Olga.

Dítě je do evidence pro zprostředkování NRP zařazeno automaticky, pokud nastanou zákonem dané podmínky (hrozí odebrání, probíhá řízení, dítě je ve ZDVOP apod.). „Pokud se ale starší dítě, myšleno dvanáct let a více, opakovaně a po jasném vysvětlení vyjádří, že si nepřeje, aby mu byla zprostředkována NRP, pak by se mělo z evidence vyřadit,“ říká Zuzana Zárasová, vedoucí oddělení koncepce sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče MPSV ČR.

Může jít např. o situace, kdy je v dětském domově, je tam spokojený, chodí do školy, má tu kamarády, sourozence. „Opětovné zařazení do evidence je samozřejmě možné. Stejně tak, pokud by byli vytypo-

vaní budoucí pěstouni a došlo k seznamování, má dítě právo se k tomuto znovu vyjádřit (viz § 8 odst. 2 ZSPOD),“ doplňuje Z. Zárasová.

Každopádně pokud se pro dítě najde vhodný pěstoun a dítě má zájem, měla by být náhradní rodinná péče prioritou. U starších dětí, které přicházejí do pobytového zařízení v pozdějším věku, se stává, že už náhradní rodinu nechtějí. I tak je ale důležité pro ně zkoušet hledat vztah v jejich nejbližším okolí, který pro ně bude individuální, bezpečný a podpůrný.

„Nemohla jsem se starat ani o jedno ze svých čtyř dětí z mnoha důvodů, ale byla jsem vděčná, že šli všichni do pěstounské péče. S bratrem jsme vyrůstali v dětském domově a vždycky jsem si přála domov. Když jsem ho nenašla já, tak ho mají alespoň mé děti. Jednou bych je ráda měla všechny u sebe, ale vím, že bych to finančně nezvládla,“ říká Veronika, která nyní pečuje o dvouletého syna, páté ze svých dětí.

OVĚŘENO V PRAXI

Dítěte se průběžně ptáme na jeho názor, zda by chtělo zprostředkovat náhradní rodinnou péči (NRP). Je potřeba s ním vše probrat, vysvětlit mu možnosti, co by ho čekalo, co to vůbec obnáší. Zároveň musí vědět, že tím neztrácí svoji biologickou rodinu, rozumět tomu, co to pro něj bude znamenat, jak celý proces vypadá. Také by mělo získat informaci, že to nemusí vyjít. Nevzbuzovat v dětech nereálné naděje, že získají rodinu okamžitě, ale být pravdivý v tom, jaké jsou možnosti.

Hostitelská rodina

Hostitelská péče není zatím upravena zákonem, a je proto třeba jasně vnímat vždy situaci jednotlivého dítěte. Hostitelská péče může fungovat jako jedna z forem vztahu mezi dítětem a konkrétní osobou či rodinou. Hostitelé se mohou stát podporujícími osobami.

Pobyt dítěte u jiných osob než rodičů je dle § 30 zákona o SPOD ^{ODKAZ 10} podmíněn šetřením provedeným OSPOD, doložením bezúhonnosti a spolehlivosti těchto osob. Pobyt dítěte mimo ústavní zařízení vždy povoluje ředitel zařízení (§ 23 odst. 1 písm. a) zákona č. 109/2002 Sb.). Úprava je založena na předpokladu, že se dítě s hostitelskou osobou zná a má zájem s ní trávit čas, nejedná se o vnější „zprostředkování“ hostitelské péče. Na druhou stranu, vzhledem k významu vztahů mimo zařízení v životě dítěte, by se OSPOD měl zaměřovat na děti, které nemají nikoho, a společně s nimi a pracovníky zařízení se snažit identifikovat případné možné osoby v životě

dítěte, případně dítě aktivně zapojit do spolupráce s nestátní organizací typu peer program nebo Patron.

Hostitel může dítěti pomoci při přechodu do dospělosti, navázat dlouhodobé a pevné vztahy a naučit dítě partnerským a rodičovským vzorům chování. K tomu, aby byla hostitelská péče bezpečná a úspěšná, je potřeba dobrá spolupráce a pečlivá příprava všech stran (pracovníků pobytových zařízení, dětí, úřadů a hostitelů). Hostitelské péči se věnuje například organizace Děti patří domů, která nabízí také poradenství a dlouhodobé provázení hostitelů. Jedná se o jednu z cest dobrovolnictví, která se v České republice postupně stále více rozvíjí.

„Při navázání spolupráce s hostiteli je důležité stavět na tom, že děti potřebují bezpečí, jistotu a dlouhodobost. Zažila jsem několik nešťastně ukončených ‚hostitelek‘, které měly pak velmi negativní dopad na dítě. Neznamená to tuto možnost nemít, ale je potřeba podpořit nejen hostitele, ale současně pracovat i s dítětem a sledovat, jak se jejich vztah vyvíjí a být maximálně nápomocní,“ říká Světluš Kotrčová, dlouholetá vedoucí OSPOD, lektorka a VŠ pedagožka aktuálně působící jako konzultantka na MPSV ČR.

Hostitelská péče není zatím upravená legislativně. Může fungovat jako jedna z forem vztahu, jen je v tomto případě potřeba myslet na bezpečí dítěte, kterému je tato možnost nabízena. Zájemci o hostitelskou péči by měli být proškoleni, měli by vědět, co navázání vztahu s dítětem obnáší. Více informací a tipů, jak postupovat, naleznete v metodice k hostitelské péči vydané MPSV ODKAZ 37

Hostitelská péče a její přínosy pro dítě

- model fungující rodiny a vztahů v ní
- vytvoření stabilního citového pouta
- vytvoření či posílení důvěry dítěte v dospělého
- zažít úspěch a posílit sebedůvěru
- dlouhodobá psychosociální podpora

Zdroj: Detipatridomu.cz

Hostitelská péče a její rizika

- neošetření dítěte, nevhodný věk (není schopné emočně zvládnout návrat do zařízení)
- podcenění přípravy a vzdělání hostitele
- předčasné ukončení vztahu ze strany dítěte nebo ze strany hostitele
- nespolečná (nekomunikace) zapojených aktérů (hostitelé, zařízení, OSPOD, rodiče)
- různá očekávání od tohoto vztahu

Neziskové organizace

Neziskové organizace vstupují do života celé řady dětí vyrůstajících v pobytových zařízeních a bývají pro ně velmi často zdrojem podpory, navázání bezpečných vztahů a partnerem pro zvládnutí složitých časů. Pokud se vyskytuje v regionu, kde dospívající osoba vyrůstá, organizace nabízející doprovázení, je určité vhodné její služby dospívajícím doporučit a zároveň to vykomunikovat s pobytovým zařízením.

Mezi nejčastější služby, které tyto organizace nabízejí, patří:

- poradenství v bydlení, sociální bydlení,
- finanční poradenství včetně oddlužení,
- práce a vzdělání,
- sociální a krizové služby,
- duševní zdraví, terapie,
- volnočasové aktivity,
- další formy doprovázení dospívajících a mladých dospělých zahrnuté do terénních služeb.

Pro to, abychom dokázali dobře určit, kterou neziskovou organizaci oslovíme, je potřeba vědět, co dospívající konkrétně potřebuje. Není potřeba, aby daná organizace měla speciální pověření, ale důležité je, aby znala cílovou skupinu, pracovala s ní a dokázala nabídnout adekvátní služby. Roli neziskové organizace následně sociální pracovníce OSPOD vymezí v rámci IPOD a uvede zde, jaké služby dítěti nabízí, jaké potřeby pokryje a s jakým cílem. Aby fungovala spolupráce všech aktérů, je potřeba myslet na to, že bez vzájemné komunikace to nepůjde. *„Síť utvořená kolem dítěte, dospívající osoby a mladého dospělého nemůže být efektivní, když nebudou přenášeny informace, každý bude pracovat s jinými výstupy a dítě nebude vědět, co se děje a co se plánuje,“* říká Radim Sedláček, vedoucí služby a speciální pedagog z Poradenského centra pro děti a mládež Chrudim.

Důvěra, komunikace a sdílení

Neziskové organizace také často potřebují vstupovat za dítětem do prostor pobytových zařízení nebo potřebují konzultovat další kroky spojené s dítětem s příslušnou sociální pracovnící. Ne vždy se ale daří najít společnou řeč. Často je zde ze strany pobytových zařízení vůči neziskovým organizacím jakási nedůvěra, špatné zkušenosti s někým jiným, nezáměr dítěte (je-li opravdu skutečný) a stejně tak je tomu i v případě OSPOD. Stále je ale důležité pamatovat i v takových situacích, které se zdají být neprůchodné, že ve středu zájmu všech je dítě, a zkusit se na celou situaci podívat s nadhledem a konstruktivně. Více se budeme doprovázení ze strany neziskových organizací věnovat v kapitole 3.5.

Role neziskové organizace, typy služeb a zapojení se do doprovázení dospívající osoby nebo mladého

dospělého vymezí ve spolupráci s dospívající osobou sociální pracovnice OSPOD v IPOD a je zde jasně stanoveno, co tato organizace pokrývá, v jaké šíři a co je cílem spolupráce mezi ní a klientem (dospívající osobou).

3.3.

Popis přípravy v praxi ze strany sociálních pracovnic OSPOD

Jste sociální pracovnice OSPOD a máte připravit na osamostatnění dospívající osobu, která tráví své dětství v pobytovém zařízení. Je jí 16 let, může mít za sebou těžké dětství, mohla zažít traumatické události ve svém vývoji a hlavou se jí honí spousta otázek, na které nemusí být jednoduché najít odpověď. Bojí se odchodu a zároveň touží být venku a mít svobodu. Co pro ni můžete udělat, aby se jí v dospělém životě lépe vedlo?

Má před sebou velmi těžký start do dospělosti. V mnoha případech naráží na otázky spojené s vlastní sebehodnotou a sebeobrazem, může si nést mnoho bolesti a křivd, které nemohla dobře uzdravit, její identita nestojí na pevných základech. „Cítím, že jako děti jsme v tom byli hrozně zranitelní – dítě chce k někomu přilnout, o to víc je možné se zklamat. Dítě ještě nemá svobodnou vůli. Je vychované, zvyklé na režim, strašně špatně se dá najednou začít rozhodovat se za sebe,“ říká Zilan z participační skupiny Plat-formy do Dospělosti.

„Sociální pracovnice má absolutní právo říci si o pomoc a doplnit svou práci s klientem o další služby, které jí nabídnou jiné subjekty.“

**Josef Smrž, metodik Středočeského kraje
a psycholog.**

Co říkají standardy kvality...

Podle standardu 14 b přílohy č. 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb. – Standardů kvality sociálně-právní ochrany (Manuál implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany, MPSV ČR, 2014, ISBN 978-80-7421-095-2, s. 85) ^{ODKAZ 11} se sociální pracovnice mají intenzivně věnovat oblasti přípravy na samostatný život dětí starších 16 let, které se nacházejí v ústavní péči, v náhradní rodinné péči nebo v péči sociální pracov-

nice pracující s osobami staršími 18 let. Týká se to především:

- zajištění včasné přípravy na život dítěte po dosažení zletilosti,
- dětem vyrůstajícím ve složitých podmínkách připravit základní informace a dovednosti, jak začít samostatně žít po dosažení zletilosti.

Mezi témata, která jsou definována v těchto standardech a mají být s dospívajícími osobami řešena, patří:

- **Volba povolání** – jaké povolání by v budoucnu dítě chtělo vykonávat, zda je to reálné, co je potřeba pro to učinit a další profesní vzdělávání – zda a případně jakou školu může/chce/bude dítě dále studovat, aby se připravilo na povolání, které chce v budoucnu vykonávat.
- **Zaměstnání** – praxe, způsob ucházení se o volné pracovní místo, životopis, motivační dopis, druhy pracovních smluv, možnosti výpovědi, rizika, na která si má dítě dávat pozor, odměna, mzda.
- **Příspěvky a sociální dávky** – kdy a za jakých okolností jsou vypláceny a v jaké výši (v souvislosti s hospodařením domácnosti).
- Co znamená **samostatné bydlení**, co všechno obnáší, co je třeba zajišťovat (nájemní/podnájemní smlouvy, smlouvy na odběr vody, elektřiny, plynu, SIPO).
- **Úhrada kaucí** při uzavírání smlouvy (z vlastních naspořených zdrojů, MOP nebo oslovení NNO, u které lze o kauci požádat, např. projekt Nejdřív střecha).
- **Vedení domácnosti** (úklid, nákupy, vaření).
- **Hospodaření s vlastními financemi** – vedení rozpočtu domácnosti, dluhy, půjčky, splátky.
- **Vztahy** – přátelské, partnerské, zaměstnanecké, principy „zdravých“ vztahů.
- **Sexualita** – téma ochrany zdraví, prevence před nechtěným otěhotněním.
- **Rodičovství** – plánování rodičovství, co znamená být rodičem.
- **Péče o zdraví včetně duševního zdraví** – prevence, preventivní prohlídky, péče o tělo, v případě potřeby možnost využít terapii, nebýt se říci si o pomoc, např. projekt Nevypusť duši ^{ODKAZ 31}.
- **Volnočasové aktivity a zájmy** – možnost trávení volného času, nemusí být nákladné, ale je důležité si umět najít něco, co nás baví a kde se můžeme realizovat.
- **Cestování a doprava** – jaké jsou možnosti dopravy, co k tomu potřebujeme, možnosti zakoupení jízdních kuponů ve městech, platba pokut, následky neplacení pokut.
- **Média a internet** – jak pracovat s informacemi, kde hledat důležité informace a odkazy, co nesdílet na sociálních sítích, na co si dávat pozor při šíření informací o sobě.
- **Řešení životních krizí, rizikové chování** – kontakty na neziskové organizace, které mohou pomoci v těžkých životních chvílích.

Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí stanovují nutné minimum, které je potřeba naplnit. Stále je ale důležité mít na paměti to, že pokud vykonáváme sociální práci, musíme vidět dále, než jsou dané standardy. Je potřeba vidět danou osobu⁶, ptát se, co by potřebovala, všimnout si jejích pocitů, zajímat se o její přání a pokusit se navázat důvěru, která nám pak pomůže ve vzájemné spolupráci.

Jak na to? Kde začít?

K lepší a efektivnější spolupráci s dospívající osobou dojde ve chvíli, když vám důvěřuje, a na této důvěře je potřeba pracovat průběžně. „*Je chybné myslet si, že děti přijdou samy. Nejdřív musíme mít tu podporu, abychom se vůbec mohli ozvat,*“ říká Zilan.

Dospívající/mladí dospělí potřebují vědět, že se o ně zajímáte, že vnímáte jejich potřeby a snažíte se tu být pro ně. „*Moje sociální pracovnice se mě vždy zeptala, než jsme si začaly povídat o odchodu, jak se mám, co mě trápí. Měla jsem pocit, že je tu pro mě a nepřijela si jen vyplnit dokument,*“ říká Veronika.

Od 16 let věku dospívající osoby v rámci návštěv minimálně 1x za 3 měsíce začínáme otevírat témata spojená s osamostatněním (z Průzkumu NF Krok domů, 2021, kde bylo osloveno 296 sociálních pracovníků ze 14 krajů, vyplývá, že „nejintenzivnější příprava dospívající osoby pracovníci OSPOD začíná 6 měsíců před dovršením plnoletosti“, ale to je POZDĚ).

Důležité je zapojit do přípravy také další aktéry, kteří mají na dospívající osobu vliv a mohou výrazně pomoci. Patří sem primárně pobytové zařízení a neziskové organizace.

V rámci přípravy se ptáme pobytového zařízení, jak vypadá příprava dospívající osoby u nich, jak to vypadá s jejím studiem, jaké má preference v profesní oblasti, jak funguje kontakt s rodinou a zda je na pobytové zařízení či na konkrétní dospívající osobu napojena již nějaká nezisková organizace.

Cílem těchto schůzek a přípravy na odchod je, aby byla zajištěna a podpořena stabilizace dospívající osoby po odchodu z pobytového zařízení = má stabilní kotvy, má kam jít a ví, kde bude pracovat, čím se bude živit a na koho se může obrátit.

S blížícím se odchodem se zaměřujeme na rizika, která mohou přijít po opuštění pobytového zařízení, a jsme připraveni o nich s dospívající osobou hovořit. Patří sem například dluhová problematika a finanční gramotnost (půjčky za vysoké úroky, nezaplacení

pokuty za jízdenku, nezaplacení zdravotního a sociálního pojištění, návrat do rizikového prostředí rodiny – pokud do té doby rodina nefungovala a nebyla bezpečná, hledání nevhodných skupin lidí – osoby užívající drogy. Cítí-li se dospívající osoba sama, bez podpory, velmi snadno inklinuje k různým takovým skupinám, potřebuje někam patřit). Tady může velmi důležitou roli sehrát blízký člověk, který může pomoci toto rizikové období po opuštění pobytového zařízení překlenout. Velmi užitečné též může být navázání na nějaké místní komunity, pokud ještě navázán není. Jako např. dobrovolní hasiči, sportovní oddíl, ochotníci apod.

OVĚŘENO V PRAXI

- Dospívající osobě představujeme sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let ideálně 1–1,5 roku před odchodem dospívající osoby do samostatného života. Bez osobního představení a opakované společné návštěvy není možné očekávat, že se pak mladý dospělý bude na sociální pracovníci obracet. Musí vědět, co mu nabízí, co spolu budou řešit, jak se jmenuje jménem, jak vypadá. To vše lze pouze osobně a po osobním kontaktu.
- Při komunikaci s dospívající osobou se snažíme spíše o neformální dialog. Více funguje, když se nám podaří vystoupit z role úřednice a mluvíme s dospívající osobou jako s rovnocenným partnerem, o kterého se zajímáme. Dospívající osoba toto ocení, protože úředních postupů a přístupů zažila a zažívá ve svém životě až dost.

NA VLASTNÍ KŮŽI

„*Ne všude nám řekli, co máme po odchodu za povinnosti – placení, složenky, a vyzkoušet si to včas. Někde to dělají, někde ne, praxe se asi hodně liší.*“ Členové a členky Participační skupiny Platformy Do dospělosti

„*Potřebovali jsme se dozvědět i o svých právech, nejen povinnostech. Děti nemají vybudované sebevědomí, budou se méně bránit, prát se o svá práva, zvláště když jsou zvyklé z instituce poslouchat autority,*“ říkají členové a členky Participační skupiny Platformy Do dospělosti

Cíle přípravy na odchod

(nutné ve spolupráci a se zapojením dalších aktérů)

Rozvoj osobnosti

- Prohloubení vlastních vědomostí, schopností, dovedností a talentu.

⁶ Přístupy orientované na člověka (empatie, akceptace, opravdovost) – autor Carl Rogers, psycholog a psychoterapeut.

- Rozvoj schopnosti stanovit si osobní cíle a hledat kroky k naplnění.
- Soužití s ostatními lidmi, spolupráce v týmu, vytváření blízkých vztahů.
- Porozumění svého prožívání, pocitů a s nimi spojených potřeb.
- Střídání aktivního a pasivního odpočinku.
- Sebereflexe, překonávání překážek v životě, motivace k odvaze, chybování zprostředkovat jako proces učení, ne jako selhání a osobní devalvací.
- Přijetí svého životního příběhu, podpora vlastní sebehodnoty.

„Potřebovali jsme najít vlastní sebevědomí, abychom mohli hledat vlastní štěstí sami. Vlastně se naučit, že se člověk má mít rád.“ Členové a členky Participační skupiny Platformy Do dospělosti

„Ke svému sebeuvědomění, abych se cítil sám se sebou dobře, jsem si musel dojít sám, ale bylo to až když jsem byl sám a hořela mi koudel u zadku.“ František

„Spoustu věcí o tom, jak se cítíme, ani neumíme vyjádřit, nerozumíme tomu, nemáme pro to slova... je to citlivé, potřebujeme k tomu pozornost a dobrou komunikaci.“ Členové a členky Participační skupiny Platformy Do dospělosti

Samostatné rozhodování a odpovědnost za svůj život

- Schopnost kritického myšlení, odolávání manipulaci, hledání vlastního postoje.
- Odpovědnost za řešení situace a výsledek, společenská spoluzodpovědnost.
- Schopnost rozhodnout se, svěřit se, nechat si poradit.

Spolupráce

- Nebýt závislý jen na jednom člověku.
- Dělbba práce, schopnost říci si o pomoc.
- Naslouchání a respekt názoru.
- Vnímání intimity blízkých vztahů, podpůrné vztahy.
- Učení se novým dovednostem.

OVĚŘENO V PRAXI

Dospívající osoba potřebuje vědět, že není „jen“ položka v úředních spisech, ale má své jméno, své potřeby, svou osobnost a svou budoucnost. Proto je důležité přistupovat k ní otevřeně, vnímat, co nám říká a co by potřebovala, včetně toho, co se jí třeba nelíbí. Schůzky mohou vždy začínat přátelskou promluvou, lze tak navodit otevřenější atmosféru.

Velmi často nám také ani nedojde, že je dospívající osoba již ve věku, kdy je nutné naši práci s ní pozměnit a přidat další úkoly a práci nasměrovat k jejímu postupnému osamostatnění. Často můžeme pracovat s nezájmem ze strany dospívající osoby, ale i to je forma komunikace, kterou projevuje. Naším úkolem je však nerezignovat a pokusit se postupně „vtahovat“ všechny zainteresované do plnění plánovaných úkolů.

NA VLASTNÍ KŮŽI

Jak vnímáme „úspěšný“ odchod my

- Mám hotovou střední školu/ukončený učební obor.
- Pokud si potřebuji s někým pravidelně popovídat o tom, co mě trápí a s čím nejsem vypořádaný, mám kontakt na službu, která mi s tím pomůže (psycholožka, terapeutka).
- Mám práci, brigádu, vím, kam nastupuji (potřebuji hned výdělek).
- Vím, jak naložit s financemi, které dostanu při odchodu z pobytového nařízení (mám možnosti).
- Nejsem v panice a vím, jak mám naložit s volným časem, když se cítím sám. Samota je velký strašák a hodně komplikuje můj pobyt venku.
- Vím, kdo jsem, kde mám rodinu, jestli mám nějaké příbuzné, a znám svoji identitu.
- Vím, jaké mám přednosti, kvality, co mi jde a na co si mám naopak dát třeba pozor.
- Vím, na koho se případně obrátit tam venku, nezisková organizace nebo sociální kurátorka, ale je důležité, že ji znám už delší dobu, nepůjdu za někým, koho znám chvíli nebo na něj mám jenom vizitku.

Zdroj: Participační skupina mladých dospělých při Platformě Do dospělosti

Negativní motivace ničemu nepomůže

Věty typu „dopadneš jako táta“ nebo „stejně skončíš na ulici“ jsou zraňující.

Dítě je jedinečné a my to v něm vidíme a podporujeme to.

Nikdo nemusí zvládnout vše, můžeme si říkat o pomoc.

„Forma negativní motivace nefunguje. Říkat dítěti, že dopadne jako rodiče, pokud se bude chovat tak či onak, nebo že nic nedokáže nebo že skončí stejně na ulici, není přípustné. Dítě to demotivuje a nechápe, proč je takto podceňováno. Proto je důležité je oceňovat, podporovat ho, vyzdvihovat jeho kvality a pokusit se o vzájemnou shodu na tom, jak ho na-

směřovat a v čem je třeba jedinečné," říká Klára Chábová z NF Krok domů.

To potvrzuje Lukáš, který vyrůstal v pobytovém zařízení a nyní žije v zahraničí. „Když vám říkají, že skončíte špatně a že jste nula, rozhodně to ničemu nepomůže. Máte pak pocit, že jste každému ‚jedno‘, když s vámi dospělí takhle mluví a jednají jak s nějakým ztracencem, který je už odepsaný třeba v deseti nebo patnácti.“ „Stačí jedna věta a dítě si ji bude na pořád pamatovat nebo si ji vsugeruje. Slýchali jsme věty typu tohle nezvládneš, dopadneš jak tvoji rodiče, na tohle nejsi stavěná,“ popisují členové a členky participační skupiny podobné zkušenosti.

3.4.

Příprava v praxi ze strany pobytových zařízení

Pobytová zařízení vnímají svou roli při přípravě dospívajících na odchod jako KLÍČOVOU. To je slovo, které se vyskytuje při rozhovorech s vedením zařízení velmi často a takovou váhu opravdu má.

„Naše role je klíčová. Vychovatelka zná potřeby dětí, hledá cesty, jak je naplnit. Seznamuje dítě s běžnými praktickými věcmi. Učí ho starat se o domácnost, koriguje naplňování vztahů, směřuje dítě ke zdravému životu,“ říká Martin Lněnička, ředitel Dětského domova Dolní Počernice. Příprava na osamostatnění podle něj začíná příchodem dítěte a jeho začleněním se do rodinné skupiny.

„V tu chvíli se začínají řešit běžné domácí záležitosti, a to přiměřeně věku. Následně pak, i dle potřeb, terapie či terapeutické výjezdy, různé semináře, například příprava na vstup na trh práce, právo, vztahy včetně sexuality, pracovní návyky. Podle našeho vzdělávacího programu Lépe připraven do života ^{OD-KAZ 32} pak následuje přebírání odpovědnosti a zvyšování dovedností na předcvičném bydlení a poté případně na cvičném bytě,“ upřesňuje Martin Lněnička.

Nejvíce pak podle něj u dospívajících fungují: KLADNÁ MOTIVACE, CVIČNÉ BYDLENÍ.

„S OSPOD se průběžně konzultuje vývoj dítěte a jeho směřování. Od neziskových organizací využíváme nabídky kurzů, případně individuální podporu,“ doplňuje Martin Lněnička, ředitel dětského domova.

Cvičné byty mohou pomoci

Jeho kolega Jiří Kotschy, ředitel Dětského domova Čtyřlístek v Plané (Plzeňský kraj), je přesvědčený o tom, že pobytová zařízení mají v přípravě dítěte na odchod významnou roli, která je ale ovlivněna několika faktory. Těmi jsou vliv původní rodiny, věk dítěte v době příchodu do pobytového zařízení, zdravotní stav dítěte, úroveň rozumových schopností a jeho chuť podílet se na utváření vlastní budoucnosti.

Příprava podle něj začíná při výběru dalšího vzdělávání před ukončením docházky do základní školy. „S tím souvisí i to, do jaké míry má dítě svou budoucnost spojenou s původní rodinou.“

„Významnou pomocí a příkladem dobré praxe pro dospívající osobu je určité pobyt ve startovacím bytě, kam patří hospodaření se svěřenými finančními prostředky, vaření, úklid, praní, to vše zpočátku s výraznou podporou vychovatelky. Důležitá je také konzultace s OSPOD a účast na projektech neziskových organizací,“ doplňuje J. Kotschy.

V Plané se tedy osvědčily startovací byty – pro dospívající v objektu dětského domova, pro mladé dospělé mimo areál dětského domova. „Je možné se také domluvit s mladými dospělými, kterým je 18 a chtějí pokračovat ve studiu, aby zůstali u nás. Stejně tak je dobré, když se u dospívajících podporují návyky typu chůze na brigádu,“ dodává.

Tato dobrá praxe startovacích bytů se může kladně projevit na samotném osamostatnění a být taktéž dobře využitelná při plánování konkrétních cílů a kroků IPOD. Díky tomu se OSPOD může zaměřovat na to, jak dospívající osobu podpořit, co by se sama chtěla naučit a jak jí v jejím procesu přípravy na samostatnost může pomoci i zařízení a další osoby.

Prodloužený pobyt, když jsou dobré vztahy

Pokud má dospívající osoba dobrý vztah k pracovním zařízením a studuje, je vhodné jí zkusit nabízet variantu, že by zůstala a dokončila si vzdělání se zájmem. Mnoho mladých lidí se takto rozhodne, nevrací se domů ani si nehledají bydlení, ale v týdnu jsou na internátu nebo na koleji a do zařízení dojíždějí na víkend. „Neměl jsem kam jít, chtěl jsem mít maturitu, tak jsem zůstal v zařízení a přišlo mi někdy, že motivuji i ty děti, co tam byly. Říkal jsem, jak to chodí venku, co je čeká a aby se třeba připravily a nekašlaly na to. Pomohlo mi, že jsem mohl ještě zůstat, zařídil si svůj život, najít si vztah a práci ke studiu. Když jsem odešel, měl jsem to v hlavě srovnaný víc než v těch osmnácti,“ říká Pavel. Podle něj je ale rozhodující, jaký vztah mají mladí lidé k personálu a zda je pro ně pobytové zařízení důvěryhodné a mají chuť tam ještě vydržet.

ROZHOVOR

„Ideální je, pokud jsme součástí týmu, který dítě na odchod připravuje,“ říká Stanislava Švarcová, ředitelka Dětského domova Dolní Čermná, Pardubický kraj.

Jak vnímáte svou roli (roli pobytového zařízení) v přípravě dospívajících na odchod do samostatného života?

Velmi důležitá práce! Myslím, že role dětského domova je nezastupitelná. Ideální, jsme-li jako domov součástí týmu, který dítě na odchod připravuje. Dalšími členy tohoto týmu jsou provázející organizace – skvělou práci odvádí Centrum Don Bosco z našeho kraje, v případě navázaných vztahů s rodinou dítěte, OSPOD, sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let.

Kdy u vás začíná příprava a jakou má formu a podobu?

Těžko říct, kdy příprava začíná. Myslím, že hned při příchodu dítěte do domova. Dítě je připravováno pro samostatný život dle jeho schopností, věku, je to individuální. Přílohou školního vzdělávacího plánu je plán osamostatňování dítěte, o který se při péči opíráme. Vnímám, že děti často mají strach opustit brány domova, velkým problémem je jejich nejistota, proto je třeba pracovat na sebepřijetí dítěte, velké samostatnosti. Děti jsou vedeny k zodpovědnosti, měly by se učit nést následky svých rozhodnutí.

Co u vás nejlépe funguje? Co se vám osvědčilo?

Každé dítě má svůj příběh. Některé se vrátí ještě během dětství do své rodiny, některé odchází k pěstounům, někteří z dětského domova do chráněného bydlení, domu na půl cesty, někteří do samostatného bydlení. Jsou i tací, kteří se vrátí po odchodu od nás do své původní rodiny. V našich malých rodinkách je příprava na samostatný život dle mé zkušenosti lepší. Dítě se učí být v bytě chvíli samo, až dozraje, dostává klíč od bytu, učí se samostatně nakupovat (někdy je to sranda), ve škole je samo za sebe, nemá v ní více kamarádů z „děčáku“, samo chodí do kroužků, hudebky. Před zletilostí se setkává se svou pracovnící OSPOD a sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let, seznamuje se s ní.

Pokud je třeba, je svolána případová konference za účasti OSPOD a sociální pracovníci pracující s osobami staršími 18 let, členů rodiny, vychovatelek, sociální pracovníci domova a hledají se nejlepší možnosti pro start do samostatného života. Okolo zletilosti odejde do

samostatného bydlení. Má však vychovatelku, která ho cestou provází, ale z dostatečné vzdálenosti, zrovna tak sociální pracovníci domova, která je s ním stále v kontaktu, ale už jen jako „vzdálený dohled“. Mladý člověk by měl mít možnost dělat ve svém životě v domově i chyby, měli bychom ho vést k tomu, aby se z nich poučil a už je neopakoval. Těžké!

Když jsou dobré vztahy a motivace, mladý dospělý zůstává v domově na smlouvu, dokud studuje

„Když má mladý dospělý dobré vztahy s pobytovým zařízením a nemá třeba kam hned jít, je určitě dobré dodělat si školu a zůstat na smlouvu. Střecha nad hlavou, vychovatelky, které poradí, zázemí, není kam spěchat. Motivujeme děti, aby zůstaly co nejdéle, a někdo zůstane a pak je vidět, že to bylo dobré rozhodnutí,“ říká Vilém Fink, ředitel Dětského domova Zvíkovské Podhradí.

A co říkají zákony...

Povinnost pro pracovníce pobytových zařízení při přípravě dětí na odchod vyplývá ze STANDARDŮ daných Metodickým pokynem MŠMT ^{ODKAZ 34}, který platí od 28. 3. 2015 a stanoví standardy kvality péče o děti v zařízeních (školská zařízení pro výkon ústavní péče nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, tj. v dětských domovech, dětských domovech se školou, výchovných ústavech, diagnostických ústavech a střediscích výchovné péče). Konkrétně se pak jedná o Okruh – 2C – Ukončování péče. Zařízení má písemně zpracované postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život. Dítě je na odchod ze zařízení/ukončení programu připravováno.

- Zařízení vyhodnocuje potřeby dítěte pro samostatný život a nastavuje postupy k podpoře úspěšného přechodu dítěte do samostatného života.
- Před odchodem z péče do samostatného života je dítě provázeno v plánování a přípravě zejména v těchto oblastech: vzdělávání, zaměstnání, ubytování, správa financí a možnosti finanční podpory (např. sociální dávky), jednání s úřady, péče o zdraví, přístup ke zdravotním službám a službám dalších potřebných specialistů, udržení sociálních kontaktů, vytváření nové sítě podpory a poradenství atd.
- Mladý dospělý obdrží seznam kontaktních míst a osob, na které se může obrátit v případě náhlých nebo krizových událostí. Na přípravách se podílí

také osoba odpovědná za péči a další odpovědné orgány.

- Pro odcházející dítě zařízení připraví rozloučení a poskytuje mu podporu.
- Zařízení uplatňuje následnou podporu a poradenství pro mladého dospělého, který opustí péči, a tyto způsoby respektují individuální potřeby mladého dospělého a kladou důraz na zachování a udržení jeho vztahů, které si v zařízení vytvořil. S těmito možnostmi zařízení mladého dospělého před odchodem včas a srozumitelně seznamuje.

PROD a IPOD = stále jedno a totéž dítě

Povinností OSPOD v rámci návštěvy je nahlédnout do PROD a ověřit, zda je v souladu s IPOD. OSPOD má právo nahlížet do spisové dokumentace vedené o dítěti, aby docházelo k doplňování informací o dítěti a aktualit.

„Zcela běžnou praxí by tedy mělo být, že OSPOD v rámci pravidelné návštěvy a pohovorem s pracovníci zařízení a dítětem bude taktéž nahlížet do dokumentace dítěte. Konkrétně pak např. PROD a jeho provázanost s nastaveným IPOD, výchovná opatření v péči a jejich ukládání v souladu se zákonem a zájmem dítěte,“ říká Josef Smrž, metodik OSPOD Středočeského kraje. Bez těchto kroků podle něj může OSPOD jen těžko řádně návštěvu dítěte provádět a průběžně aktualizovat vyhodnocení situace a definovat potřeby dítěte.

I když se v praxi někdy pracovníce OSPOD setkávají s tím, že zařízení odmítají poskytnout součinnost s nahlížením do dokumentace dítěte s odůvodněním, že jsou kontrolovány ze strany státních zastupitelství, vyplývá OSPOD možnost nahlížení do spisové dokumentace dítěte jednoznačně ze zákona, konkrétně pak ustanovení § 29 odst. 6 písm. a) ZSPOD. OSPOD je povinen kontrolovat důsledně dodržování práv dítěte a jakožto koordinátor případu odpovídá za to, že jsou kroky aktérů systému vedeny v zájmu dítěte.

3.5.

Doprovázení ze strany neziskových organizací

Role neziskových organizací je v současné době v systému péče o ohrožené děti také nezastupitelná. Podaří-li se najít společnou řeč s ostatními aktéry a spolupráce je založena na důvěře, dobrých referencích organizace a ochotě, může být doprovázení dospívajících a mladých dospělých velmi účinné.

Na území České republiky nyní máme již mnoho neziskových organizací, které nepůsobí pouze regionálně, ale daří se jim své služby nabízet celoplošně. Stejně tak ale i „místní“ organizace, které nabízejí služby v dané lokalitě, poskytují své programy na míru a dle poptávky a potřeb klientů.

„Při výběru neziskové organizace nemusí být hlavním kritériem, že se zaměřuje přímo na doprovázení mladých dospělých. Pokud zde nalezneme služby, které by mohly pomoci, je možné se s organizací domluvit,“ upřesňuje Kateřina Nováková, supervizorka participativní skupiny mladých dospělých pod Platformou Do dospělosti.

Podle Andrey Blahovcové může doprovázení dobře doplnit péči a podporu vychovatelek v ústavní péči. Ideální je začít s podporou dítěte nebo dospívající osoby včas, aby se podařilo navázat bezpečný vztah a vytvořila se vzájemná důvěra, o kterou se lze opřít v náročnějších situacích spojených s odchodem do samostatného života. Doprovázející může nabídnout širokou škálu aktivit a podpory mladého člověka, může zajistit doprovody na úřady, dny otevřených dveří, může pomoci najít brigádu apod. *„Jako zásadní vidím podporu mladého člověka při odchodu ze zařízení a také následně během osamostatnění. Mladý člověk tak může řešit náročné situace s dospělým, kterého velmi dobře zná a má k němu důvěru. Zároveň se tak rozšiřuje síť podpůrných osob, která je pro mladého dospělého velmi důležitá,“* dodává Andrea Blahovcová z organizace Letní dům.

Terapie, byty, pracovní nabídky

Typy služeb, které mohou dospívající a mladí dospělí využívat, jsou v současnosti velmi pestré. I když je jejich dostupnost v některých regionech omezená, je možné poptat organizace odjinud. Některé organizace poskytují například sociální službu ^{ODKAZ 13} terénní či ambulantní formou, jiné fungují na bázi dobrovolníků a nabízejí třeba jen výjezdy do pobytových zařízení ^{ODKAZ 14}, kde si s dětmi povídají a zjišťují jejich přání a potřeby nebo se s nimi mimo jiné učí ^{ODKAZ 15}. Další organizace zase nabízejí zajištění dočasného

ubytování ^{ODKAZ 16} a následně pak i bydlení včetně terapeutického zázemí nebo sociálně terapeutické pobyty, tréninkové byty a individuální doprovázení jako třeba Letní dům ^{ODKAZ 17}. Zajímavou formou podpory při bydlení je také možnost spolubydlení v rámci vysokoškolských kolejí, kterému se věnuje projekt Symbios ^{ODKAZ 18} a přináší nejen střechu nad hlavou, vztah v podobě spolubydlící či spolubydlícího, ale také mentoring.

Řada organizací se zaměřuje třeba na pracovní trh ^{ODKAZ 19} a hledání práce, další zase nabízejí finanční podporu při bydlení ^{ODKAZ 20} nebo pomáhají najít bydlení mladým dospělým už na ulici ^{ODKAZ 21}.

Programy jako je Patron, mohou přinést dospívající osobě kvalitní vztah, který trvá i po opuštění pobytového zařízení a bez něhož je osamostatnění pro mladé dospělé velmi komplikované.

„Z rozhovorů s dospívajícími vím, že je nebaví všechno ze svého života znova opakovat. A pak, kdyby u takového setkání ta dospívající osoba byla a byla na něj i připravena, tak přece padá nějaká obava ze sdílení informací. Jsou to informace, které se týkají jí. Někdy je šilené, že lidé kolem dospívající osoby o ní a jejím životě vědí více než ona sama, a v tom jim přece nemůže být dobře,“ říká Lukáš Talpa z programu Patron.

OVĚŘENO V PRAXI

Patron nabízí vzácný vztah

Už jste zkoušeli najít pro „své“ dospívající patrona nebo patronku? Vyzkoušejte to nebo doporučte tuto službu svým kolegům či kolegyním. A proč? Patroni tvoří pevný bod, o který se mohou mladí dospělí po odchodu z dětského domova opřít. Nemají za úkol převzít roli sponzora ani rodiče, ale nabízí svůj čas a životní zkušenosti. Fungují také jako pozitivní vzor, průvodci každodenními činnostmi a pomáhají k úspěšnému osamostatnění – nalezení bydlení, práce a vybudování vztahu. Patroni jsou dobrovolníci (30+), kteří jsou trestně bezúhonní, bez problémů fungují ve společnosti a sami mají za sebou osamostatnění. „Patroni a patronky absolvují vstupní pohovor s psychologem s cílem ujasnit si motivace k zapojení do programu. Po vstupu do programu prochází školením, pravidelnou individuální a skupinovou supervizí,“ říká Lukáš Talpa, garant programu Patron, který realizuje Liga otevřených mužů ^{ODKAZ 12}.

„S mnohými pracovníci na OSPOD jsem nadmíru spokojená. S mnohými mi vyhovuje velkorysá otevřenost při jednání o klientech. Usnadňuje to spolupráci, urychluje kroky, lépe se plánují strategie kolem. Co pokulhává? Pro některé nejsme autorita. Vědí o nás, ale některé stále nechtějí moc komunikovat, provazovat, rozdělovat si úkoly, a to ani ve chvíli, kdy je spolupráce ošetřena a my jsme třeba i ochotni zavázat se písemně k mlčenlivosti. Dalším projevem je pak, že nás například nepozvou na případovku, i když vědí, že jsme s klientem v úzké spolupráci a máme i vliv v jeho životě. Občas mě překvapí jejich reakce jako by slova citová vazba, rané trauma, deprivace a další neexistovala. Zkušenost je ale taková, že se situace mění k lepšímu,“ říká pracovnice neziskové organizace, která si nepřála uvést své jméno z důvodu zachování dobrých vztahů.

NA VLASTNÍ KŮŽI

Tipy od mladých dospělých pro neziskové organizace a OSPOD pro lepší spolupráci

- Kdyby u setkání se sociální pracovníci byla nezisková organizace, kterou třeba už známe, mohlo by to pomoci lepší komunikaci.
- Být srozumitelní, abychom věděli, co nám spolupráce přinese, kam směřujeme a jestli jdeme stejným směrem – co mi to dá.
- Stálost týmu a kontaktních osob.
- Ptát se nás na zpětnou vazbu, jestli nás ty programy baví, něco nám to dává a jestli je nám to k něčemu.
- Ptát se nás, co se o nás může říkat a co už se nám nelíbí. Máme právo na své soukromí, a především spoléháme na to, že to dospělí lidé respektují a nevyužívají toho, že jsme slabí a nemůžeme se bránit.
- Chceme si rozhodovat sami o tom, jestli se zúčastníme nějakého programu, nebo ne. Vadí nám, když máme volno a někdo nás do něčeho nutí.

Tipy od neziskových organizací pro lepší spolupráci s OSPOD

Bylo by dobré o sobě vědět a pokoušet se navázat lepší a otevřenější spolupráci.

Lepší komunikace nejen o dítěti, ale třeba i o jeho přesunech do jiných zařízení – například DDŠ, do VÚ – komunikace o typologii nového zařízení a jeho výběr.

Častější komunikace mezi doprovázejícími pracovníky z neziskové organizace a sociálními pracovníky OSPOD. Tato setkání jsou přitom vždy oboustranně přínosná. Očekávali bychom, že u komplikovaných klientů, kde se děje zásadní změna, kde je potřeba je na něco připravit, kde se rozhodují v zásadních věcech (klienti či sociální pracovníci OSPOD), nás OSPOD kontaktuje – synergická spolupráce je vždy ve prospěch klienta.

Přizvání na případové konference/setkání a jejich častější pořádání. Díky případové konferenci máme možnost seznámit se se všemi subjekty v případě daného klienta, potvrdit či objasnit si dosud získané informace, podílet se na plánování jednotlivých úkolů, lépe se orientovat v úkolech včetně toho, kdo a v jaké míře je zaštiťuje, prezentace služby OSPOD a dalším subjektům, podpořit klienta.

Povědomí OSPOD o tom, že je s námi klient navázán, spolupracujeme v delším časovém horizontu a vztah hodně budujeme na důvěře, je prioritou. Určitě by bylo dobré se do budoucna vyvarovat situací, kdy by OSPOD spoléhal, že se k nám například výstupy z případové konference „nějak“ dostanou, a nebyl sám v tomto směru iniciativní.

Aktivity a programy NNO, cíle spolupráce je možné využít pro tvorbu IPOD.

Vzájemné sdílení informací

Vzájemná výměna informací mezi OSPOD a NNO je v určitém ohledu a rozsahu užitečná. Pokud OSPOD NNO zahrne v rámci spolupráce s dítětem do IPOD, nic nebrání tomu, aby byla NNO s tímto krokem/cílem, ve kterém bude participovat, seznámena. Jako příklad dobré praxe lze zmínit společné setkání s NNO a dospívající osobou při nastavení cíle a kroků, které budou vést k přípravě na zletilost. OSPOD i dospívající osoba se tak dozvědí možnosti, které NNO nabízí, a tyto bude moci rovnou zahrnout do IPOD. V rámci vyhodnocení IPOD pak bude moci OSPOD žádat o informace naplňování kroků ze strany NNO.

Pokud by byla daná organizace zároveň pověřenou k výkonu SPOD nebo sociální službou, musí pak OSPOD ve smyslu § 51 odst. 4, písm. d) ZSPOD poskytnout potřebné údaje pro poskytování SPOD nebo sociální služby.

Pokud jde o povinnost sociální služby sdělovat informace OSPOD, pak toto upravuje ust. § 100a zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zároveň samozřejmě platí obecně oznamovací povinnost vůči OSPOD v případě podezření na týrání, zneužívání či

zanedbávání. Ke sdílení jiných informací musí mít sociální služba souhlas klienta.

Pokud organizace není pověřenou osobou k výkonu SPOD ani sociální službou, je toto sdílení informací omezeno v návaznosti na povinnost mlčenlivosti ze strany OSPOD. Jako vhodná praxe, kde k výměně informací bude moci bezpečně docházet, je pak případová konference, ale stále zde platí zákonná omezení a pravidlo poskytovat informace jen v rozsahu podstatném pro výkon SPOD. V případě tohoto setkání je možné získat souhlas ze strany mladého dospělého s předáním informací o něm důležitých pro spolupráci a nezbytná je také povinnost mlčenlivosti ze strany všech osob, které se případové konference účastní. Porušení této povinnosti je přestupek.

OVĚŘENO V PRAXI

Klíčovým požadavkem zůstává zachování integrity klienta, případně jeho rodiny – dospívající nebo mladý dospělý by měl vědět, co a proč je v souvislosti s jeho situací sdíleno, a měl by s tím souhlasit. Tímto způsobem je podpořena aktivizace klientů, přestávají být pasivními objekty pomáhajícího systému.

Mluví se o budoucnosti dítěte. Je u toho?

Ideálním místem, kde společně řešit situaci kolem dítěte a předávat si informace, jsou případové konference. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, vhodnou cestou je komunikace ze strany sociální pracovníce se zařízením a dospívající osobou o tom, co by NNO mohla udělat, a začlenit ji do IPOD.

Sociální pracovníce se má o tyto služby zajímat a zároveň je důležité, aby NNO byly aktivní a na OSPOD se přišly představit, seznámit sociální pracovníce s nabídkou služeb. I zde je ale nezbytné pamatovat na aktivní roli dítěte/dospívající osoby v nakládání s informacemi o nich samých. Abychom dostali této synergii a zapojení dotčeného dítěte/dospívající osoby, je doporučena výše zmíněná případová konference, ideálně participativní. V rámci svolané případové konference může OSPOD NNO přizvat jako dotčenou osobu a sdělit informace, které bude považovat za důležité. Výstupem případové konference je nastavení dalších návazných kroků, případně vytvoření IPOD, do kterého bude NNO již zapojena. Jde tak o funkční multidisciplinární nástroj, který podporuje stanovení dalšího směřování budoucnosti dítěte a jeho přípravy na zletilost.

Kdy je vhodné uspořádat případovou konferenci?

Vhodné uspořádat případovou konferenci je na počátku samotného procesu přípravy na odchod ze zařízení, a pokud budou před dosažením dospělosti otázky, co se s dítětem bude dít po jeho zletilosti, opětovně ji uspořádat před dosažením zletilosti. V obou případech může NNO sehrát vedle zařízení důležitou roli při přípravě a podpoře dítěte. Mnoho NNO může totiž dítěti nabídnout podporu a pomoc i po dosažení zletilosti a zabránit tak destabilizaci situace. Samo dítě, které je v této situaci důležitým aktivním činitelem a na PK bude aktivně účastno, bude moci vnímat důležitost tématu, jeho přípravy na zletilost nebo blížící se zletilost.

**Konkrétní nástroje a metody pro práci
s dospívajícími a mladými dospělými**

4.

Konkrétní nástroje a metody pro práci s dospívajícími a mladými dospělými

Blíží se odchod z pobytového zařízení a dospívající osoby si to uvědomují a mají z toho strach, ale zároveň se těší – na svobodu. „Odchod jsem si uvědomoval tak od deseti let. Věděl jsem, že prostě budu muset odejít, a viděl jsem odcházet ty velké. Byl to divný a tísnivý pocit,“ říká Robert.

Nepodaří-li se dítě vrátit zpět domů a vyrůstá v pobytovém zařízení, je nezbytné s ním pracovat již po odebrání z rodiny. „Není možné si myslet, že pokud necháme dítě neošetřené, bez podpory a zaléčení jeho traumatu, skvěle zvládne dospělost. Ta práce je systematická, mravenčí a musí začít už ve chvíli, kdy dítě přichází o rodinné prostředí,“ říká Klára Chábová, výkonná ředitelka NF Krok domů.

Co se bude venku dít?

„V běžných podmínkách, kdy dítě vyrůstá ve vlastní rodině, probíhá tato příprava kontinuálně po celý život dítěte. Dítě se aktivně účastní života v rámci rodiny a širších společenských vztahů a přirozeně tak nabývá schopnosti a dovednosti, které mu později umožní samostatně žít. Děti vyrůstající v ústavní péči nebo v náhradní rodinné péči se nacházejí v obtížnější situaci, jelikož fungující rodinné zázemí buď nepoznaly, nebo vyrůstaly v rodinách náhradních. U těchto dětí je proto potřeba se tématu přípravy na samostatný život věnovat systematicky a pojmout ji jako součást sociální práce s dítětem. Témata by samozřejmě měla být specifikována také v individuálním plánu ochrany dítěte, a to vždy s ohledem na individuální potřeby každého dítěte jednotlivě,“ říkají autoři v Metodice pro přípravu dětí na odchod z dětského domova ^{ODKAZ 22} z Královéhradeckého kraje.

„Pokud má být příprava dospívající osoby pro ni přínosná, pak se neobejde bez ní, bez zjišťování jejího názoru, bez vyjádření potřeb. Nestačí dospívající osobu pouze vyslechnout a pak jí nastavit plán tak, jak by nám pro ni přišlo nejlepší. Myslím, že je důležité, aby mladý člověk vnímal, že stojíme za ním i v případě, že se rozhodne jít jinou cestou, než by nám přišla smysluplná. Navíc v rámci přípravy na odchod může být prostor si některé své sny a plány ještě v chráněném prostředí zařízení prostě vy-

zkoušet – např. vysněnou práci formou brigády nebo zkusit se víc potkávat se svou rodinou, pokud by se mladý člověk rád chtěl po odchodu vrátit domů,“ říká Andrea Blahovcová, vedoucí služby Kousek domova a zástupkyně ředitelky organizace Letní dům.

4.1.

Participace dítěte – co to znamená?

Participace, slovo, které se skloňuje odborným i veřejným prostorem stále častěji. Co si pod ním ale představit? Právo dětí na participaci je obsaženo v řadě právních dokumentů, zejména v Úmluvě OSN o právech dítěte (specificky čl. 5 a 12), v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a to zejména v otázce, jak přistupovat k vyslechnutí názoru dítěte a jak dítě zapojovat při rozhodování o věcech, které se ho týkají. Aplikace participačního práva je tedy důležitou součástí práce sociálních pracovníků OSPOD či justice. Bez zapojování hlavních aktérů, kterých se celý příběh týká, není možné nabízet jim efektivně a smysluplně podporu a není ani možné získat jejich důvěru.

„Dospělí, kteří činí rozhodnutí v oblasti systému péče o ohrožené děti, mohou při plánování změn či vytváření služeb pro děti přehlédnout celou řadu faktorů. Proto je zapojení dětí, které mohou na tyto faktory poukázat, velmi důležité. Je třeba dětem vytvořit vhodné podmínky pro spolurozhodování a důvěřovat jim. Právě vzájemnou spoluprací, respektem a zahrnutím více úhlů pohledu můžeme vytvořit smysluplnou a udržitelnou změnu a předejít mnohým nedostatkům,“ přibližují smysl participace autorky metodického průvodce Jak na participaci z dílny organizace LUMOS, který vyšel v roce 2020 ^{ODKAZ 23}.

Participace není „jen“ o účasti dítěte

Podle Igora Nosála, terapeuta, lektora a rodinného poradce, je participace dětí ^{ODKAZ 33} výzvou k vytváření nových typů vztahů mezi dospělými pomáhajícími profesionály a dětmi. Jak uvádí ve své prezentaci věnující se zapojování dětí do rozhodovacích procesů, participaci je možné úspěšně praktikovat jen v určitém sociálním a kulturním kontextu, v němž je participace dětí akceptovaná, či dokonce oceňovaná. „Pomáhající profesionálové pracují především s dětmi zvláště zranitelnými – a pro ně je participativní zkušenost mimořádně důležitým prostředkem posílení a zmocnění. Participaci v tomto pojetí není možné chápat jen jako pouhou účast dítěte (např. slyšení u soudu či výpověď dítěte před sociálním pracovníkem OSPOD) – ale jako vztahovou relaci mezi dítětem a dospělými (pomáhajícími profesionály), která ve svém důsledku vede k posílení a zmocnění dětí“, říká Igor Nosál. Podle něj je „hlas dítěte“ v rámci participace nejen respektovaným, ale ve svém důsledku tvořivým prvkem všech vztahů, událostí a rozhodnutí. „Participace, zvláště dětí zranitelných, vyžaduje nové způsoby vztahování a nové profesní kompetence pomáhajících profesionálů“, dodává.

OVĚŘENO V PRAXI

Dítě je tvůrcem svého vlastního příběhu

= informování, zapojení, hledání řešení a spolurozhodování

1. Dítě má právo na zapojování do rozhodování v každém věku, vždy je citlivě prováděno celým procesem a s ohledem na jeho věk je volena také forma komunikace.
2. Dítě ví, co se s ním děje nyní a co bude následovat, má pravdivé informace a dostává odpověď na své otázky.
3. Ptáme se dítěte, jak se cítí, co by potřebovalo, zda ho něco trápí nebo naopak z čeho má radost a co se mu podařilo.
4. Zajímáme se o dítě, pamatujeme si, co nám říkalo na poslední schůzce, a na to můžeme navázat.
5. Ptáme se, co pro ně můžeme udělat.
6. Dítě se může rozhodnout, nabízíme možnosti, zjišťujeme, zda jsou pro ně přijatelné, pokud nesouhlasí, netlačíme na ně.
7. Nemůžeme nastavovat další kroky a plány spojené s dítětem, pokud o tom neví, nebylo to s ním probráno a pokud s tím nesouhlasí nebo to neodpovídá jeho potřebám.
8. Posílujeme mladé lidi, aby si byli vědomi svých práv, soukromí apod. Podporujeme to, aby vykročili z kruhu (ideální by bylo, kdyby do něj nikdy nevstoupili), kde o nich často roky někdo něco píše, posílá apod.

9. Nepodílíme se na umocňování jejich pasivního postavení, kdy jedna pracovnice od druhé přebírá „péči“.
10. Stanovujeme spolu s dítětem krátké, rychle splnitelné úkoly, které mohou přinést chuť zapojovat se do přípravy, cítit, že se s ním počítá a umí to.

ROZHOVOR

Sociální pracovnice na setkání s dospívající Monikou (17), kterou čeká za necelý rok odchod z pobytového zařízení.

Ahoj Moniko, viděly jsme se naposledy před třemi měsíci, co je u tebe nového?

Dobrý den. Nového nic není, ve škole mi to moc nejde, zhoršily se mi známky.

A čím by to mohlo být? Něco tě trápí?

Nevím. Nechce se mi o tom mluvit.

A je někdo, komu se můžeš svěřit?

Jo, tetě Heleně, ale je teď nemocná.

Moniko, kdybys potřebovala, můžeme si o tom popovídat i spolu. Třeba by se ti trochu ulevilo, než se vrátí teta a budete to spolu moc probrat. Přemýšlej o tom a kdykoliv to můžeme otevřít.

A co dneska budeme řešit?

Bylo by fajn, kdybychom spolu mohly probrat, jestli jsi přemýšlela o těch variantách bydlení, až odejdeš z dětského domova. Minule jsme to spolu diskutovaly. Na setkání jsi mi říkala, že by sis chtěla pronajmout byt. Našla jsem ti tady pár možností v lokalitách, o kterých jsi mluvila. A také je varianta, která tu minule zazněla, že bys ještě zůstala bydlet v dětském domově na smlouvu. Vztahy tu máš dobré. Kolik by bylo to nájemné?

Pohybuje se to kolem 10000 Kč na měsíc a k tomu se platí energie, takže dohromady asi 14000 Kč. Můžeš využít také spolubydlení, inzerátů je hodně, byty vypadají hezky a nejsi tam úplně na začátek sama. Spolubydlení vychází na 6000 Kč, to bys s brigádou, co máš, zvládla.

V domově asi zůstat nechci, ale to spolubydlení by se mi líbilo.

Můžeme se na to spolu podívat, aby sis udělala představu, jak to vypadá.

Klidně...

Výsledkem tohoto setkání bylo, že se Monika dozvěděla od své sociální pracovnice, kolik stojí spolubydlení v dané lokalitě, a spočítaly, kolik by Monika potřebovala, aby zvládla platit nájem a také jí vystačily peníze na další výdaje. Domluvily se, že se na dalším setkání podívají na konkrétní možnosti bydlení, aby nemusela jít Monika domů. SP zjistila během dalšího rozhovoru, že tam Monika jít nechce, ale má to jako zadní vrátka. Také se dohodly, že se Monika svěří vychovatelce s tím, co ji trápí, a kdyby se to nevyřešilo nebo Monika potřebovala další podporu, promluví si o tom se sociální pracovníci na dalším setkání. Přestože Monika zprvu moc nekomunikovala, díky vhodně voleným otázkám a participačnímu přístupu se podařilo nakonec na schůzce mnoho věcí vyřešit.

NA VLASTNÍ KŮŽI

Tipy od mladých dospělých

Jak vnímáme participaci a co potřebujeme ze strany sociální pracovnice OSPOD, abychom se cítili být viděni a zapojeni:

- aby na nás měla při setkáních dostatek času, abychom si zvykli a mohli navázat bližší vztah,
- aby o nás měla upřímný zájem, lidský přístup k nám a empatii, někdy stačí úplně obyčejné povídání,
- aby měla pravidelný a proaktivní přístup,
- aby nám vysvětlila svoji roli v našem životě,
- aby si ověřovala, zda je srozumitelná a zda rozumíme tomu, co nám říká a co po nás požaduje,
- aby pomohla vytvořit bezpečný prostor pro sdílení,
- abychom vedli partnerský dialog, ne výslech!,
- abychom věděli, že je u ní jistota diskrétnosti,
- abychom věděli, co se bude dít s informacemi, které poskytneme,
- aby měla povědomí o právech mladých lidí,
- aby nás propojovala s lokálními podporujícími organizacemi,
- aby nám pomohla s včasným navázáním blízkého vztahu, bez kterého se nikdo neobejde,
- aby to nebylo celé jen „o nás bez nás“, protože to se nedá dlouhodobě vydržet.

4.2.

Individuální plán ochrany dítěte (IPOD)

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen podle § 10 odst. 3 písm. c) a d) zákona o SPOD pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a zpracovat na základě tohoto vyhodnocení situace dítěte a rodiny individuální plán ochrany dítěte, zkráceně IPOD, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za péči o dítě, dítětem/dospívající osobou a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny. Vyhodnocování situace a tvorba individuálního plánu ochrany dítěte jsou základními nástroji sociální práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou. Individuální plánování je přitom třeba chápat jako proces, který navazuje na podrobné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, v jehož rámci proběhla identifikace potřeb dítěte a konkrétní vymezení rizikových a ochranných faktorů.

Potřeby a přání dítěte na jednom místě

Zjednodušeně řečeno nám podrobné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny dává odpovědi na otázky, co dítě potřebuje. Poskytuje nám náhled na jednotlivé oblasti života dítěte a jeho rodiny, ve kterých je možné pracovat na zmírňování identifikovaných rizikových faktorů. Dále nám dává prostor pro zjištění, co v životě dítěte funguje, kde jsou nějaké zdroje podpory neboli ochranné faktory, které můžeme dále posilovat a snažit se o jejich zachování. Nedílnou a podstatnou součástí vyhodnocení je také zjišťování přání dítěte, které může OSPOD napomoci k identifikaci a prioritizaci potřeb dítěte. Čím konkrétněji budou popsány potřeby dítěte, rizikové a ochranné faktory, tím jednodušeji se nám bude vytvářet Individuální plán ochrany dítěte, který bude respektovat individualitu každého dítěte a jeho aktuální situaci.

O povinnosti vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a zpracovávat IPOD hovoří taktéž Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně pak standard č. 9c a 9d. Dle těchto kritérií je OSPOD povinen mít písemně nastavený postup sociálních pracovníků při provádění vyhodnocení situace dítěte a na něj navazující IPOD. Obsahovou formu IPOD konkretizuje § 2 vyhlášky č. 473/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Jak má vypadat správný IPOD a co má splňovat

Na základě provedeného vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny by měl být OSPOD schopen odpovědět na otázky:

- Co dítě, rodina potřebuje?
- Co je třeba eliminovat zcela, zmírnit nebo stabilizovat a přispět tím k omezení rizikových faktorů?
- Co je třeba posílit, udržet, rozvinout a přispět tím k podpoře ochranných faktorů?

Odpovědi, které pracovníce ve spolupráci s dalšími osobami (dítě, rodiče, zařízení, organizace apod.) získává a tvoří, jsou již v podstatě vlastní tvorbou IPOD.

Cíl

Co se má stát/čeho je třeba dosáhnout?

Formulované cíle vždy reagují na identifikované potřeby dítěte.

Krok

Jak toho lze konkrétně dosáhnout

Co může daná odpovědná osoba konkrétního udělat k tomu, aby byl cíl dosažen? Smyslem plánování kroků je jejich vzájemná provázanost a ovlivnitelnost. K dosažení jednoho cíle tak může vést vícero kroků a různých opatření. Kroky se nesmí vzájemně vylučovat. OSPOD by neměl mezi kroky v IPOD zahrnovat své zákonné povinnosti, například povinnou návštěvu dítěte v pobytovém zařízení.

Odpovědná osoba

Kdo nese za splnění kroků v IPOD odpovědnost?

Na plnění jednoho cíle se v závislosti na krocích může podílet více osob. Odpovědnou osobou je také samo dítě či dospívající osoba, proto je nezbytné IPOD vypracovávat společně s ní. Pokud je IPOD vypracován OSPOD a odpovědné osoby jsou s ním následně pouze seznámeny, jde o formální naplnění zákonné povinnosti, která však postrádá základní smysl plánování, jímž je zapojení aktérů do stabilizace situace a naplnění cílů. Z tohoto důvodu je nezbytnou součástí IPOD porozumění a souhlas odpovědných osob. Vhodné je, aby bylo dítě seznámeno i s cíli a kroky, které byly vytvořeny s rodiči či jinými odpovědnými osobami, jež se podílí na řešení situace.

Termín

Dokdy má být krok splněn?

Konkrétní vymezení časového rámce, do něhož by měl být krok splněn. OSPOD díky časovému rámci může docílit postupného naplňování cíle a řešení situace. Termínování je často i motivačním prvkem pro osoby, které mají dané kroky plnit. Jednotlivé kroky mohou být ve svých termínech nezávislé, jiné se vzájemně ovlivňují či podmiňují. V některých případech není možné určit konkrétní termín, dokdy budou daný krok či opatření splněny, proto můžeme pracovat s určením termínů kontrolních (např. za měsíc si ověřím, jak se daří opatření realizovat). Termín by měl odpovídat konkrétní potřebě jeho naplnění, neměl by však přesáhnout 6 měsíců. Například v případě dítěte umístěného v zařízení pro výkon ústavní péče se jeví jako vhodné termínovat jednotlivé kroky maximálně na 3 měsíce. Tento termín zajišťuje „dohlednutelnost“ cílů a odpovídá rozmezí povinné návštěvy dítěte i rodičů ze strany OSPOD a může tak dojít k funkčnímu vyhodnocování plnění IPOD a jeho aktualizaci.

IPOD by měl naplňovat podmínku metody SMART

Specific / konkrétní, specifický

Measurable / měřitelný

Aceptable / dosažitelný, přijatelný, akceptovatelný

Realistic / realistický

Timely / časově ukotvený, sledovatelný

Díky splnění metody SMART můžeme IPOD vnímat jako základní nástroj sociální práce, díky němuž sledujeme naplnění potřeb dítěte prostřednictvím realizace jednotlivých kroků a opatření, které směřují k naplnění cíle. Pokud nebude IPOD realistický a bude vypracován pouze z formálního hlediska, budeme plánovat cíle a kroky, jež neodpovídají praktickým možnostem dítěte a rodiny. Nebudou-li jednotlivé kroky plánovány konkrétně, jen těžko budou sledovat naplnění cíle. Když nebude IPOD jasně časově ukotvený, nebudeme vědět, kdy jednotlivé kroky vyhodnocovat a případně zvažovat, zda jsou pro dosažení cíle funkční.

Příklad: Matka trpí duševním onemocněním, dochází do stacionárního programu každý den od 9 do 17 hodin. OSPOD stanoví matce krok hledat si stále za-

městnání. Jde o krok, který bude pro matku jen velice těžko naplnitelný a nebude odpovídat aktuálnímu stavu.

Příklad: Petr má rád hudbu, hraje na kytaru. OSPOD stanoví jako cíl smysluplné trávení volného času s krokem hledání vhodného volnočasového využití. Cíl ani krok nejsou konkrétně definovány a jen obtížně bude moci OSPOD vyhodnotit, co je naplněním cíle smysluplného trávení volného času. Pokud OSPOD bude vědět, že dítě rádo hraje na kytaru a bylo by jeho přáním se v ní dále rozvíjet a doposud se tak neděje, bude konkrétním krokem například přihlášení do kroužku kytary, který zajistí ústavní zařízení. Krokem pro dítě bude například to, že do kroužku dochází (četnost dle domluvy s učitelem/jednou týdně/apod.).

Ukázka provázanosti potřeb a formulace IPOD

Potřeba

Petr potřebuje hrát na kytaru.

Cíl

Petr má učitele na kytaru. (Petr umí hrát na kytaru.)

Kroky

Petr dochází do kroužku kytary (odpovědná osoba: Petr; termín: každé úterý).

Vychovatel poskytne Petrovi prostor, kde bude mít možnost na kytaru nerušeně hrát (odpovědná osoba: klíčový vychovatel Jiří; termín: dle předchozí domluvy s Petrem).

Vyhodnocení naplnění cílů a efektivity realizovaných kroků a opatření je důležitým momentem v procesu přehodnocení IPOD. Pokud je naplněn termín konkrétního kroku, měl by si OSPOD odpovědět na otázku, zda se pomocí tohoto kroku nebo opatření daří plnit stanovený cíl a zda je s ohledem na aktuální situaci dítěte a rodiny nutné cíl ponechat a přidat další kroky k jeho naplnění. Zároveň pamatujeme na to, že některé další kroky nebo cíle mohou mít různé termíny, naplnění termínu jednoho kroku neznamená automatické vytvoření nového IPOD. Pokud při splnění/nesplnění kroku bude třeba na tento krok dále navázat (vytvořit nový krok), je možné provést aktualizaci IPOD pouze u daného cíle, aniž by bylo třeba provádět aktualizaci celého IPOD. **Přitom dodržujeme pravidlo, že IPOD vždy reaguje na aktuální potřeby dítěte zjištěné analýzou informací v rámci podrobného vyhodnocení.**

Pokud z přehodnocování IPOD vyplývá, že kroky nejsou naplňovány, je úkolem OSPOD zjišťovat možné příčiny, které brání jejich realizaci, a případně formulovat kroky nové. Stále platí, že takový postup OSPOD konzultuje s osobou odpovědnou za plnění

cíle (dítě, rodiče, vychovatel zařízení apod.). Sociální pracovníce OSPOD má v celém procesu vyhodnocování a plánování významnou roli. Nejenže celý proces vede a koordinuje, ale rovněž svým odborným přístupem zajišťuje, že realizované procesy vychází z individuální situace dítěte a jeho rodiny. **Pokud se bude samo dítě/dospívající osoba na tvorbě cílů a kroků podílet, bude je s větší pravděpodobností přijímat za své a mít tak vlastní motivaci k jejich plnění.**

V situaci, kdy je povinností OSPOD do IPOD zahrnout i přípravu na odchod dítěte ze zařízení, na jeho budoucnost, je pak vtažení dítěte/dospívající osoby a dalších osob/institucí do tohoto plánování zcela nezbytné. Každé dítě/dospívající osoba má své individuální potřeby, které je třeba v rámci nastavení cílů a kroků zohlednit. Proto je v celém procesu nezbytná úzká spolupráce s pobytovým zařízením, v němž dítě žije. V nastavování cílů a kroků pak mohou sama ústavní zařízení pomáhat formulováním konkrétních cílů v PROD, který vždy vychází z IPOD. Rovněž spolupracující neziskové organizace, které se věnují přípravě na zletilost, mohou participovat na nastavování a plnění cílů při podpoře dítěte a rodiny. Pracovnice OSPOD průběžně mapuje a ovlivňuje průběh přípravy dítěte na odchod ze zařízení. Pokud se příprava z jakýchkoliv důvodů nedaří zajišťovat ve spolupráci s jinými subjekty, věnuje se potřebným tématům s dítětem přímo sama koordinátorka případu – pracovnice OSPOD. V takovém případě zintenzivní svůj kontakt s dítětem.

Jaké mohou být cíle v IPOD?

Příklad: Nezisková organizace pořádá pro dospívající starší 16 let opakovaně třídní setkání zaměřená na praktické nácviky situací, se kterými se po odchodu z ústavního zařízení mohou potkat. Součástí pobytu jsou i podpůrné skupiny. Pro OSPOD se bude jednat o možnou formu, jak naplnit přípravu na zletilost, a seznámení s konkrétními situacemi, se kterými se může dospívající po odchodu ze zařízení potkat. Díky tomu, že se na vytvoření IPOD bude podílet dospívající i zařízení, bude možné definovat konkrétní kroky cíle, které by mohla dospívající díky tomuto pobytu naplnit a dívat se na to, jaké rizikové faktory mohou být sníženy nebo naopak ochranné faktory podpořeny. Přitom cíl IPOD bude vycházet z potřeby dívky definované ve vyhodnocení, např. v oblasti samostatnosti či z oblastí bydlení, finanční situace apod., a který může znít např. Petra potřebuje být připravena na samostatný život po odchodu z ústavu či Petra potřebuje vědět, jak hospodařit s penězi. Cíle mohou být např. Petra si umí zajistit bydlení / Petra ví, jak hospodařit s penězi / Petra ví, na koho se obrátit, když si nebude vědět rady, atd.

Shrnutí pro tvorbu IPOD

- IPOD vždy vychází z podrobného vyhodnocení potřeb dítěte.
- Důležitou součástí vyhodnocení potřeb je zjištění přání a názoru dítěte/dospívající osoby.
- IPOD je aktivní nástroj, který odráží aktuální nena-
plněné či pouze částečně naplněné potřeby dítěte
a respektuje změny a vývoj situace.
- IPOD je vypracováván ve spolupráci s dítětem/do-
spívající osobou a dalšími osobami, které se mo-
hou na naplnění cílů a kroků podílet, pokud je to
možné.
- Smyslem IPOD je snaha o stabilizaci situace pro-
střednictvím konkrétních kroků, které směřují
k naplnění cíle.
- IPOD je vypracováván s důrazem na princip práce
zaměřený na klienta a s respektem k potřebě mul-
tidisciplinární spolupráce.

4.3. (Interaktivní) případové a rodinné konference

Interaktivní případová konference (IPK) je důležitý nástroj, který může pomoci k tomu, aby se našlo společně řešení obtížné situace dítěte či dospívající osoby a rodiny. Tyto IPK vychází z případových konferencí (PK), ale rozšiřují je o přítomnost dítěte nebo dospívající osoby jako rovnocenného účastníka. IPK a také PK by se měly stát běžnou součástí práce s ohroženou rodinou, ale i se samotným dítětem ve chvíli, kdy řešíme nějaký zásadní okamžik v jeho životě, potřebujeme se pohnout z místa, máme pocit, že je potřeba svolat více zapojených osob a probrat další kroky. Přestože se kolem dětí/dospívajících a mladých dospělých děje stále mnoho situací a je potřeba je řešit, ideálně za aktivní účasti všech dotčených stran, s pořádáním IPK i PK u nás v České republice stále šetříme.

Proč tomu ale tak je? Z průzkumu Nadačního fondu Krok domů, kdy bylo v dotazníkovém šetření osloveno 296 sociálních pracovníků, vyplývá:

- Až 2/3 pracovníků OSPOD si myslí, že případové konference jsou pro mladé dospělé přínosné.
- Podle 1/4 pracovníků je optimální frekvence realizace případové konference alespoň 1× za půlrok, dalších 20 % by je realizovalo častěji.
- Navzdory pozitivnímu vnímání by je povinnými u všech dětí učinila pouze třetina pracovníků OSPOD.

„Mezi obavy, které sociální pracovníci sdílely na jednom z workshopů Platformy Do dospělosti, bylo, že nechtějí setkání moderovat, což se v některých pří-

padech dělo a děje, a dále pak, že v případě zajištění facilitátora jde o velkou finanční položku, a na tuto formu nejsou v rozpočtu prostředky. Tyto obavy jsme se ale snažili rozptýlit. Existuje celá řada facilitátorů a facilitátorek, které je možné oslovit, a ti všechny účastníky celou IPK nebo PK bezpečně provedou,“ říká Andrea Blahovcová z Letního domu.

Stejně tak vás mohou podpořit i neziskové organizace, které se organizací IPK a PK věnují, a nemusí to tedy celé ležet jen na bedrech sociální pracovníce. Mezi takové organizace patří třeba AMALTHEA a IQ Roma servis. Rodinné konference realizuje například RK centrum, které tuto službu zajišťuje pro Pardubický a Královéhradecký kraj. Rodinné konference realizuje také pražská organizace LATA.

Pokud jde o finanční prostředky na facilitaci, je možné je hradit z transferu na výkon SPOD.

Rozdíly mezi konferencemi

Mezi časté dotazy patří, jaké jsou vlastně mezi jednotlivými konferencemi rozdíly, kdy pořádat IPK, kdy PK a kdy RK. Podívat se můžete na metodiku ^{ODKAZ 24}, kterou vydala organizace IQ Roma servis, z.s., a přehledně vysvětluje všechny typy konferencí. Vždy je ale možné se obrátit s konzultací na neziskové organizace, jež se vším pomohou. Přinášíme stručný popis jednotlivých konferencí, který naleznete ve zmíněné metodice.

1. Případová konference je „plánované a koordinované společné setkání vhodně a dobře!!! připraveného, spíše staršího dítěte či dospívající osoby (být přítomno nemusí), jeho rodiny a všech, kteří pro ně představují nebo mohou představovat podpůrnou síť či mohou v dané situaci přinést cenné informace. Cílem setkání je právě výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, jenž povede k naplňování potřeb dítěte.

2. Interaktivní případová konference je modifikovaná verze klasické případové konference, která se však prakticky liší bezpodmínečnou přítomností dítěte/dospívající osoby jako hlavního účastníka, který je v centru dění celé PK. Z toho důvodu je průběh méně formální a živější. IPK stále zůstává příležitostí ke sdílení a shromáždění informací mezi rodinou, odborníky a dítětem a k vytváření plánu. Účelem společného setkání je nalezení řešení konkrétní situace, na kterém se podílejí všichni účastníci včetně dítěte. Setkání není specifické pouze svou interaktivní formou (odtud také název) a mírou zapojení dítěte, ale také specifickou přípravou dítěte na setkání (s dítětem se připravuje organizátor, který dítě provází celým procesem – je jeho průvodcem).

Výhody PK bez přítomnosti dítěte/dospívající osoby

- v případě, že je konflikt spíše na straně dospělých (ale je potřeba zajistit, aby bylo dítě s výsledky řádně obeznámeno), bude dítě ušetřeno zbytečných vzájemných výpadů dospělých.

Výhody PK s přítomností dítěte/dospívající osoby

- nemusí mít obavy z průběhu a výsledku konference,
- může být přítomno jen na části konference, např. při tvorbě akčního plánu nebo mapování, dle domluvy, věku, času na přípravu,
- s dobrou přípravou se dítě/dospívající osoba zapojí do procesu a bude posilována jeho schopnost se podílet na spolurozhodování o jeho životě (se špatnou přípravou se z toho však stává nevýhoda a dítě se vůči dalším takovým snahám spíše zablokuje, diskutujte se zadavateli PK!) – a my chceme zmocňovat, nikoliv zneschopňovat,
- dospělí na dítě berou větší ohled, pokud je přítomno, není to „no name entita“, o které můžeme svévolně rozhodovat,
- funguje také jako autokorekce některých výpadů dospělých vůči sobě navzájem.

Výhody IPK

- bere ohledy na názory a pocity dítěte/dospívající osoby především (občas je to jediné místo, kdy někdo dítěti opravdu naslouchá),
- často jediná příležitost, kde se dítě může svobodně vyjádřit tak, aby ho dospělí slyšeli (prostřednictvím nebo za pomoci průvodce dítěte),
- důraz na přípravu a budování vztahu mezi dítětem a průvodce tak, aby mělo pozitivní zkušenost, nikoliv další náročnou zkušenost a pocit selhání,
- neformální koncept (dítě vybere hudbu, občerstvení, výzdobu) umožňuje větší uvolnění všech účastníků a hlubší poznání dítěte a toho, co má rádo.

3. Rodinná konference je setkání rodiny a dalších osob okolo rodiny (příbuzní, sousedé, přátelé, zastupci komunity atd.) s cílem společně najít řešení problému v rodině tak, aby bylo zajištěno bezpečí dítěte a posílily se kompetence samotných členů rodiny. Pojmeme rodinná konference rozumíme celý proces, který začíná nabídkou RK rodině, rozšiřováním kruhu blízkých, pokračuje organizací konference až k samotnému setkání rodiny. Symbolem rodinné konference je kruh – kruh rodiny. Proto také rodinná konference probíhá usazením rodiny v kruhu. Rodinná konference vychází z principu ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině jako takové – umožňuje tedy aktivizovat rodinu v tom, aby činila vlastní rozhodnutí, a podporuje a zplnomocňuje rodinu (nukleární i širší) v tom,

aby si v první fázi řešení svého problému uměla pomoci sama a využila k tomu to nejpřirozenější – sílu, možnosti a zdroje celé rodiny a širšího okolí. Na téma rodinných konferencí vznikla podrobná metodika v rámci projektu Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny realizovaném MPSV ^{ODKAZ 35}.

OVĚŘENO V PRAXI

Interaktivní případové konference, případové konference, ale i rodinné konference jsou na dobré cestě stát se běžnými nástroji sociální práce s ohroženou rodinou či samotným dítětem při řešení zásadních okamžiků v jeho životě. Příklady dobré praxe ukazují, jak moc se pořádání těchto setkání vyplácí, přinášejí prostor pro komunikaci a sdílení, úlevu, a především pak nabízejí možné cesty k řešení nejrůznějších mezníků. S organizací těchto setkání mohou pomoci neziskové organizace, stačí si jen říci o podporu a nebát se je oslovit a zapojit.

„Případová konference je základním pracovním nástrojem OSPOD. Je na ní postavena i naše metodika přípravy. Ovšem v praxi ji ne všechny OSPOD umí skutečně používat. V aktuální projektové aktivitě ověřujeme, ale narážíme na odpor ze strany některých pracovníků OSPOD, že se jedná o práci navíc, nemají lidi, peníze na facilitátory apod. Bylo by dobré mít více dobrých facilitátorů. Pracovníci OSPOD neumějí případovou práci, zejména pak koordinaci, zacílení a důslednost v případě směrem nejen k rodině, ale i k dítěti organizací atd.,“ popisuje zkušenost z Královéhradeckého kraje Václav Mackerle, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí, odbor sociálních věcí. I přesto je ale podle něj důležité se o jejich realizaci pokoušet, protože výsledky jsou ihned patrné.

„Případové konference se nám osvědčily také v případě mladých dospělých, kteří mají psychické onemocnění, a je důležité se na dalším postupu domlouvat v týmu, například s odborem zdravotní péče, jak budou vypadat následující kroky – zda budeme řešit léčbu ambulantně, či formou pobytovou. Je to velmi dobrý nástroj sociální práce,“ říká Karel Giampaoli, vedoucí oddělení sociální práce, odbor sociálních věcí Ústeckého kraje.

ROZHOVOR

„Díky případové konferenci jsem viděl, že někoho zajímám,“ říká Lukáš, který prošel pobytovým zařízením a absolvoval několik setkání v rámci případových konferencí a za mladé dospělé je doporučuje. Rozhovor s ním vedla Kateřina Nováková, Supervizorka participační skupiny Platformy Do dospělosti.

Lukáši, pamatuješ si, že bys měl někdy případové konference?

Ano, měl jsem jich asi sedm nebo osm. Moje poslední konference byla na téma odchodu z pobytového zařízení. Chtěl jsem odejít dříve s tím, že si dodělám školu mimo zařízení. Shodli jsme se ale, že zůstanu na dohodu a pak se uvidí, co bude dál, až skončím školu, jestli půjdu domů, nebo jinam. Protože se mi ale naskytla možnost nastěhovat se do městského bytu, domů jsem nemusel.

Vzpomeneš si, jakých témat se týkaly další případové konference, které jsi zmiňoval?

Řešili jsme tam třeba návrat k rodině, který se ale nezdařil, ale pokus tam byl. Pak jsem se vrátil domů a tam to nešlo, tak jsme v rámci případovky řešili, co dál, jestli se vrátím do děčáku. Také jsme tam řešili školu, kam půjdu z devítky, a probírali jsme aktuality v rodině.

Bylo ti vždy jasné, o čem případová konference je a co je cílem?

Na případovce se vždy sešli zástupci rodiny, OSPOD, neziskové organizace, byli tam i etoped, můj klíčový pracovník z dětského domova, a byla tam i koordinátorka, která to vedla. Určila vždy na začátku, co se bude řešit. Byla tam možnost, že se ke všemu můžu vyjádřit, měl jsem také závěrečné slovo. Dávali jsme si tam úkoly, co je třeba do dalšího setkání vyřešit.

Když jsi seděl na setkání, bylo ti srozumitelné vše, co se tam říká a řeší?

Když mi nebylo něco jasné, doptal jsem se. Bylo to o mně, zajímalo mě to, co se děje. Když jsem něčemu nerozuměl nebo jsem se nechtěl nahlas zeptat, bylo mi to třeba nepříjemné, zeptal jsem se pak svého klíčového pracovníka, kterého jsem měl rád a věřil mu, vše mi pak dovysvětlil. On mi i oznamoval, že bude případová konference, na jaké téma, provázel mě tím a probírali jsme to spolu i měsíc dopředu. Řekl mi, kdy a kde to bude, kdo tam pojede, všechno jsem věděl dopředu.

Bylo to setkání připravené tak, že ti tam bylo dobře?

Měl jsem trému, protože jsem nejezdil tak často domů a se všemi jsem se nevidal, tak to setkání

s rodinou je složité. Mám ty lidi rád a nechci říkat nic špatného. Pokaždé jsem to ale nějak ustál. Když jsem jel počtvrté nebo popáté, už to bylo lepší. Občas to bylo nepříjemné, ale po pěti minutách to bylo dobré. V rodině mám vypjaté vztahy, a když se tam sešli máma a táta a ptali se mě tam na nějakou otázku nebo třeba měl jen něco říkat před nimi, bylo to složité, styděl jsem se, necítil jsem se komfortně. Ale tím, že jsem tam měl neziskovou organizaci a klíčového pracovníka, cítil jsem se tam pak komfortněji a bezpečně.

Pomohlo ti tedy, že jsi tam byl s někým, ke komu máš důvěru?

Ano. Ta konference je někdy náročná, říkají se tam těžké věci, které třeba někdo nechce slyšet. Ale vychovatel, který mě znal, mě vždycky podržel, vystoupil z řady a uměl tam tu náladu zlepšit. Pomohlo mi to psychicky.

Měl jsi roli spíše pozorovatele, nebo jsi měl možnost říkat i důležité věci, které by jinak nezazněly?

První dvě konference, to mi bylo asi třináct, jsem nic moc neříkal, to jsem se styděl. Možnost jsem měl, ale tolik jsem to nevyužíval. Tím, že jsem tam jezdil s vychovatelem, on mě doplnil nebo to doplnili z neziskové organizace. Nebo řekli něco o mně, co jsem třeba vůbec nevnímal, to bylo dobré. Slyšel jsem z úst někoho, kdo mě zná, něco dobrého. Jiný pohled na mě, to bylo příjemné.

Lukáši, jaký jsi z toho měl pocit celkově? Cítil ses vyslyšený? Byl jsi se závěry spokojený?

Vezmu tu poslední konferenci, kdy jsme řešili můj odchod. Mělo to pro mě smysl. Zjistil jsem, že i když někdy mám spory s rodiči, mají stejný zájem jako já, a to, abych se vyučil a dodělal si školu. I když na mě třeba byli našťvaní, zjistil jsem, že to myslí dobře. To jsem si uvědomil mimo ústav. Poznal jsem tam trochu i lidskost od mých rodičů.

Dodržovaly se ty plány, které jste si tam nastavili?

Ano. Měli jsme i malé cíle, kdy jsem třeba některé nesplnil. Ale ty konference měly svůj význam a smysl s odstupem času. Žiju spokojený život, mám práci, mám svůj byt. Takže i když jsem ne vždycky všechno splnil v rámci konferencí, s odstupem času to vše vedlo k tomu, jak žiji nyní. Neříkám, že bez konference by to tak nebylo, ale mám pocit, že mi prospěly a pomohly.

OVĚŘENO V PRAXI

Případové konference mohou rozhybat „zatuhlou“ situaci

- Díky setkání všech dotčených aktérů je možné nastavit celou řadu kroků a vyřešit mnoho situací spojených se životem dítěte, jeho rodiny.
- Pořádání konferencí není nákladné a na moderaci je důležité využít externího facilitátora, kterého lze zaplatit z transferu (prostředky určeny na výkon SPO).
- Přítomnost dítěte či dospívající osoby je velmi důležitá, slyší řadu nových informací, ale může se také o sobě dozvědět celou řadu věcí, které netuší nebo si je o sobě nemyslí (v pozitivním duchu).
- Konference slouží jako prostor pro komunikaci, vyřešení frustrací, nejasností a nepochopení, pročistí vzduch.
- Máme v ruce reálné úkoly pro každého, kdo je do procesu zapojený, a na ty je možné navázat na dalším setkání.
- Máme definované cíle, na kterých se podílí také dítě či dospívající osoba a ví, co se dále bude dít a k čemu setkání vedou.
- Organizace IPK či PK může být na první pohled náročnější, ale výsledek stojí za to a významně podpoří řešení vzniklých situací kolem dítěte/dospívající osoby i rodiny.

KUDY CESTA NEVEDE

Bohužel řada dětí i dospělých má negativní zkušenost se špatně vedenou případovou konferencí a je pak těžké je motivovat k účasti na IPK či RK, které se odlišují v pečlivé přípravě a důrazu na tom, že si všimají silných stránek, nejen problémů. „Je proto důležité klást důraz na pečlivou přípravu všech konferenčních modelů – a to přípravu nejen mladých, ale i dospělých účastníků. To je asi ten hlavní důvod, selhávání těchto nástrojů a obav, které vedou k nevyužívání metod,“ říká Gabriela Pavlíková, koordinátorka konferencí z organizace Amalthea.

4.4.

Zaopatřovací příspěvky

Bez finanční podpory se mladí dospělí neobejdou, zvláště když nemají při odchodu ze zařízení stabilní práci, studují, nevědí, kde budou bydlet, a jejich budoucí život je zatím nejistý. Sociální pracovníci se během společných setkání a přípravy na odchod snaží hledat cesty, jak život mladé dospělé oso-

by spolu s ní stabilizovat, ale bez finanční podpory, střechy nad hlavou a aktivního zapojení dalších aktérů je osamostatnění velmi komplikované. Vzhledem k tomu, že se stále více hovoří o potřebách mladých dospělých opouštějících pobytová zařízení (ale i pěstounské rodiny) a tato cílová skupina začíná být společností vnímána a viděna, byly zavedeny do praxe mj. ZAOPATŘOVACÍ PŘÍSPĚVKY, které začaly úřady práce vyplácet od 1. ledna 2022.

O zaopatřovacích příspěvcích by měly dospívající i mladé dospělé informovat buď sociální pracovníci, nebo vychovatelky v pobytových zařízeních, protože jinak se o této možnosti mladí dospělí nedozvědí.

„Ty peníze mi moc pomohly. Můžu studovat, mám brigádu a ze zaopatřováků si hradím nájem. Bez toho bych nemohla na vysokou,“ říká Kateřina, která čerpá zaopatřovací příspěvek. Dozvěděla se o něm od své klíčové vychovatelky, která jí také pomohla s vyplněním formuláře a domluvila Kateřině spolupráci se sociální pracovníci pro dospělé, se kterou pak vytvořily individuální plán.

„Zaopatřovací příspěvky jsou jednou z možností, jak pomoci mladým dospělým postavit se na vlastní nohy, a neměli bychom jim proto tuto možnost zamlčet nebo ji nesdělít proto, že se bojíme zneužití této podpory ze strany rodin mladých dospělých. Takový argument slyšíme často, ale stále převažuje to, že dnes pomáhá zaopatřovací příspěvek desítkám dětí, které ten start mají velmi těžký a nemají za zády rodinu,“ říká Klára Chábová, výkonná ředitelka NF Krok domů. S vyřízením zaopatřovacího příspěvku mohou pomoci také neziskové organizace ve spolupráci se sociálními pracovníci.

„Je důležité si uvědomit, že mladý dospělý, který odchází z náhradní péče a žádá o zaopatřovací příspěvek, má za sebou již celou škálu hodnocení, režimových opatření a kontrol. Proto je velmi podstatný přístup sociální pracovníce – sociální kurátorky, kurátorky pro děti a mládež a původních pečovateli dítěte. Mělo by se jednat o aktivizaci mladého dospělého a jeho podporu, cílem by měl být především spokojený mladý dospělý, který se o sebe dokáže postarat sám a bude žít plnohodnotný život,“ upřesňuje Kristýna Jůzová Kotalová v dokumentu Podpora mladých lidí opouštějících náhradní péči ^{ODKAZ 25}, který informuje právě o výše uvedených dávkách.

Jaké typy zaopatřovacích příspěvků existují?

Jednorázový zaopatřovací příspěvek ^{ODKAZ 26} je možné získat tak, že si mladá dospělá osoba podá žádost na úřad práce v místě bydliště a doloží doklad o tom, že do dne zletilosti (do 18 let) pobývala v pobytovém zařízení nebo pěstounské péči. Může získat částku

28700 Kč⁷ (náleží tomu, kdo nesplňuje či přestane splňovat podmínky na opakující se zaopatřovací příspěvek; tento příspěvek je vyplacený pouze jednou).

Opakující se zaopatřovací příspěvek ^{ODKAZ 27} je možné získat tak, že mladá dospělá osoba splní podmínku „nezaopatřenosti“, tzn. je ve věku až do 26 let a přitom se soustavně připravuje na budoucí povolání, tj. studuje. Na zaopatřovací příspěvek má však v určitém rozsahu navíc nárok i mladý člověk, který pobírá invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně (tzn. plný invalidní důchod), splňuje-li ostatní podmínky, tedy studuje-li v denním studiu a je-li mladší 26 let. K žádosti je potřeba doložit potvrzení o tom, že mladá dospělá osoba pobývala před zletilostí (18 let věku) v pobytovém zařízení (rozsudek). K tomu, aby byl zaopatřovací příspěvek přiznán, musí mladá dospělá osoba předložit také na pobočce Úřadu práce potvrzení o zpracování Individuálního plánu mladého dospělého (§ 50d ZSPOD), který by měla vypracovat spolu se svou sociální pracovnící nebo se sociální pracovnící pro dospělé. Tento IPMD může být vytvořený nejdříve 6 měsíců před odchodem, je zaměřený konkrétněji než IPOD.

„I to je jeden z důvodů, proč by měli za dospívajícími jezdit do zařízení společně OSPOD a sociální pracovník pro dospělé. Individuální plán společně včas vytvoří a ve chvíli, kdy dítě dosáhne zletilosti, může být schválený zaopatřovací příspěvek,“ doplňuje Josef Smrž, metodik OSPOD ze Středočeského kraje. IPMD může podle něj navázat na IPOD a vycházet z něj, protože v IPOD bychom měli na těch úkolech, které se pak promítají do IPMD, průběžně pracovat.

OVĚŘENO V PRAXI

Individuální plán mladého dospělého vypracovává zaměstnanec obce s rozšířenou působností zařazený do obecního úřadu, který vykonává činnost sociálního pracovníka pro dospělé, za součinnosti mladého dospělého nejdříve šest měsíců před odchodem. Ideální proto je, když se na tomto IPMD pracuje s dospívajícím ještě ve chvíli, kdy je v pobytovém zařízení, protože po dosažení zletilosti je pak rovnou možné čerpat (při splnění všech podmínek) zaopatřovací příspěvek.

Individuální plán mladého dospělého obsahuje alespoň

- stanovení rozsahu spolupráce mladého dospělého a sociálního kurátora,
- vymezení způsobu přípravy na budoucí povolání a samostatné hospodaření,

- vymezení způsobu pomoci při hledání bydlení a zaměstnání,
- přípravu na partnerský a rodinný život.

4.5.

Příklady dobré praxe z krajů

Příprava na dospělý život začíná v rodině již od narození. Máte kolem sebe vzory, které napodobujete, učíte se, kopírujete. Sledujete, jak rodiče reagují v daných situacích, co to obnáší být dospělý a co všechno s tím souvisí. Chodíme do práce, vyděláváme peníze, rozhodujeme se, plánujeme, odpočíváme, obklopujeme se blízkými, ale i profesními vztahy, máme povinnosti, práva, udržujeme vztahy, hledáme, studujeme, ptáme se a nacházíme odpovědi. A nejsme sami.

Když o toto všechno přijdeme a nejsme obklopeni milující rodinou, která nám dokáže zajistit bezpečí, klid, prostor pro zdravý rozvoj a vývoj, nejsme viděni, vnímání a není nám dopřáno prožít láskyplně podpořené DĚTSTVÍ, pak tápeme a nevíme, jak ten život uchopit.

NA VLASTNÍ KŮŽI

„Už jsem pochopila, že to není celé moje vina. Prostě jsme byli odebráni od mámy, která se o nás neuměla postarat, nikdo jí nepomohl, spíše ji tím ten systém potrestal, že nezapadala do tabulek a představ o tom, jak má máma vypadat a jak se má chovat. Ale dneska už vím, že já za to nemůžu, že i když se na mě často někdo díval mezi prsty, jsem jen obyčejná holka, která neměla štěstí na rodinu. Co s tím udělám?“ ptá se Veronika.

Sdílení si i těch nepovedených zkušeností není ostuda, ale nutnost

Abychom dokázali podpořit děti, které vyrůstají bez vlastní rodiny, a nebyli jsme na to úplně sami, nejsnadnější cestou je sdílet příklady dobré praxe, ale i té nepovedené, kdy jsme se o něco pokusili a nedopadlo to. Neznamená to, že když spolupráce s dospívající nebo mladou dospělou osobou nefunguje, nikam se to nevyvíjí a máme pocit, že se společně nikam neposouváme, nemůže se to změnit. Třeba tím, že se podíváme, jak to dělají jinde, nebo oslovíme neziskovou organizaci a rozložíme síly nebo jen pojmenujeme, co bychom sami potřebovali.

V Ústeckém kraji nejčastěji řeší sociální pracovníce s dospívajícími odstěhování se od pěstounů nebo z pobytového zařízení a další bydlení v dobré lokalitě za slušný nájem. Dále probírají dokončení školy,

⁷ Částka je uvedena k datu vydání této metodiky, tedy k 1. září 2024.

hledání práce, vyřízení si zaopatřovacího příspěvku, pojištění, spoření a finanční témata obecně (smlouvy nejrůznějšího charakteru). Diskuze se také točí kolem partnerských vztahů, kontaktu s původní rodinou a plány do budoucna.

„Bez spolupráce s ostatními subjekty to ale nejde, takže se snažíme prohlubovat nejen kontakty s NNO, ale také spolupráci mezi pobytoвыми zařízeními a sociálními pracovníky,“ říká Karel Giampaoli, vedoucí oddělení sociální práce, odbor sociálních věcí Ústeckého kraje.

Podle něj by jeho kolegům v terénu pomohlo, kdyby si dospívající a mladí dospělí mohli vyzkoušet třeba samostatné bydlení nebo bylo k dispozici více sociálních bytů pro tyto děti, které často nemají kam jít nebo míří do rodin.

Upřímný zájem a snaha pomoci

Jak uvádí jeho kolegové z Moravskoslezského kraje, důležité při práci s dospívajícími a mladými dospělými je, aby byly sociální pracovnice upřímné, spolehlivé, respektovaly třeba i různé zvláštnosti či postoje a názory, upřímně se zajímaly o dotyčnou osobu a o to pomoci. Témata, která s dospívajícími OSPOD řeší, jsou velmi individuální. *„Někdo potřebuje přiblížit řešení jednotlivých životních situací, jako je rodičovství, partnerství, evidence na úřadu práce, dávky, bydlení. Ale jsou zde i dospívající, kteří nemají nikoho z rodiny a kteří řeší se sociální pracovníci úplně vše jako třeba studium, setrvání v ústavním zařízení i po zletilosti na tzv. dohodu, splácení nemajetkové újmy,“* uvádí Renata Ševečková z Moravskoslezského kraje. Podle ní je důležitým nástrojem při plánování dalších kroků s dítětem organizace již zmiňované případové konference.

„Vnímáme ji jako nástroj k utřídění informací, k ujasnění si, kam dítě směřuje, čeho si přeje dosáhnout, jaké má možnosti a za jakých podmínek. V rámci případové konference lze dobře informace utřídít a časově naplánovat ke zdárnému dosažení cíle dítěte,“ doplňuje R. Ševečková.

A co bývá podle ní někdy pro sociální pracovníky z kraje překvapivé? *„Dospívající se často svěřují s tím, jak jsou překvapeni, že se dá s OSPOD normálně komunikovat. Asi mají jinou představu o pracovnících, na čemž se dá každý den pracovat a změnit to. Kromě řešení různých problémů mladým často naše kolegyně na ORP nabízejí jakoukoliv pomoc, možnost přijít či se zkontaktovat třeba bez vědomí rodičů,“* dodává R. Ševečková.

ROZHOVOR

Dospívajícím chybí blízké vztahy a průvodce

„Chybí koordinace celého procesu přípravy,“ říká Václav Mackerle, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí, odbor sociálních věcí Krajský úřad Královéhradeckého kraje. V tomto kraji je od 1. ledna 2023 realizován projekt s názvem Podpora procesu transformace péče o ohrožené děti a měl by být ukončen 30. června 2025. Jednou z aktivit je právě i metodické vedení sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků pro dospělé při přípravě dospívajících a mladých dospělých na samostatný život. Přípravu vnímáme jako důležitou, a proto aktuálně již připravujeme navazující projekt.

Daří se vám navazovat kontakt s dospívajícími? Zmínil byste příklady dobré praxe, co u vás v kraji funguje pro dobré udržení kontaktu, důvěry a spolupráce?

Máme navázanou velice dobrou spolupráci s neziskovou organizací Don Bosco. Kolegyně v rámci uvedeného projektu hovoří s mladými dospělými, přičemž klíčová pracovníce mladého dospělého mu nastíní, o čem by s ním chtěla mluvit, a k rozhovoru se tak dostanou už jen ti motivovaní. Nelze říct, že by během jednoho rozhovoru byla získána jejich důvěra. To by chtělo daleko víc času. Oni sami ale důvěru ke svým klíčovým pracovníkům mají a zmiňují zejména dlouhodobost toho vztahu a možnost se kdykoliv spolehnout a svěřit, a to i s negativními událostmi, za které sami cítí vinu.

Jaká témata nejčastěji řešíte s dospívajícími, co je trápí, na co se ptají, co potřebují?

V rámci naší aktivity s nimi řešíme hlavně jejich současný náhled na minulý pobyt v dětském domově. Když mluví o tom, co v té době nejvíc potřebovali, opakují se stejná témata. V nižším věku opakují potřebu mít někoho dospělého pro sebe – náruč. Jako starší uvádějí, že v době dospívání potřebovali hlavně nějakého průvodce, který jim byl oporou v běžných životních otázkách – škola, hledání zaměstnání, hospodaření, dluhy, úřady aj. V rámci další aktivity, kterou nyní u nás na kraji realizujeme, kdy 15 dětí z dětského domova podporujeme a „zkoušíme“ na nich naši metodiku přípravy, zmiňují nejčastěji možnost návratu domů po jejich zletilosti.

Jak funguje ve vašem kraji spolupráce s neziskovými organizacemi a pobytoвыми zařízeními právě v době přípravy na odchod? Nedostatečně! Všichni mladí dospělí, se kterými kolegyně mluvila, se jednoznačně shodli, že nebyť místní organizace, byli by zcela ztraceni

a vstup do dospělosti by nezvládli. Dětské domovy vnímají život dítěte většinou jen do ukončení pobytu u nich. Zároveň mnohdy domov vnímá povinnost připravit dítě do samostatného života v kompetenci OSPOD a OSPOD zase nějak „doutá“, že to udělá dětský domov. IPOD a PROD na sebe často vůbec nenavazují. Všechny dětské domovy v našem kraji o Donu Boscovi vědí a většina spolupracuje, ale přesto je stále hodně dospívajících, kteří spolupráci navázanou nemají. Nemyslím si, že některé dětské domovy přikládají této spolupráci dostatečnou důležitost. Spolupráci pravděpodobně dětem nabídnou, ale pokud dítě nesouhlasí hned, další motivace není dostatečná. Bez navázané osoby to mají mladí dospělí po odchodu z DD velmi těžké. V rámci zmíněné druhé aktivity se také potvrzuje, že je nedostatečná příprava ze strany OSPOD, resp. koordinace celého procesu. Potvrzuje se, že jak OSPOD, tak ani DD nezapojují nebo jen velmi omezeně využívají NNO. Dalo by se říct, že se pracuje minimálně s myšlenkou návratu dítěte zpět do rodiny, a zejména se nepracuje v době, kdy je dítě v DD v kontaktu s bio rodinou. Dokonce mi jedna NNO, řekla, že nemůže pracovat s bio rodinou, protože oni mohou pracovat pouze s rodinami, kde jsou děti, a když je dítě odebráno, tak tam není! Naštěstí jsme si to pak vysvětlili, ale opravdu zde vidíme velkou rezervu, v práci s bio rodinou.

Co byste potřebovali pro to, aby příprava fungovala lépe/jinak/efektivněji?

Mnohem více úvazků pro neziskové organizace, případně další neziskovku, která by se zabývala provázením dospívajících a mladých dospělých. V rámci transformace se s tímto pracuje a doufáme, že se to postupně podaří. Je naprosto jisté, že k provázení dospívajícího a mladého dospělého je třeba čas na vytvoření důvěry. To OSPOD jako manažer případu nemá, ale měl by dospívajícího na takovou službu navázat. Kompetence dětského domova zase končí ukončením pobytu dítěte. Je ale třeba návaznost a tu může nabídnout zase jen neziskovka. Zároveň je nutné navazovat děti včas, nikoli až půl roku před odchodem z DD. Na tuto oblast se tak chceme zaměřit více metodicky, neboť nám aktuální projektové aktivity potvrdily tyto rezervy. Změnit i myšlení některých pracovníků OSPOD i DD, kteří nepřipouštějí myšlenku, že se rodina mohla o něco změnit, že důvody, pro které bylo dítě odebráno, se mění nejen prací rodiny, ale zejména i postupným „stárnutím“ dítěte, a tak je možné jej případně do rodiny časem vrátit, i když se rodina významně neposunula. Že může pak stačit třeba důsledný dohled nad rodinou atd. Je potřeba již v průběhu

přípravy dítěte pracovat s tím, že valná většina dětí se do rodiny stejně vrátí. Nezbytné by bylo i zapojení ORP, z kterých děti pocházejí, v podpoře návazného bydlení, práce, podpory apod.

Propojujete sociální pracovníce OSPOD se sociálními pracovníci pro dospělé a kdy se to děje? Máte zpětnou vazbu, zda tento kontakt funguje a mladý dospělý jej pak využívá dále?

Na tuto odpověď reagovala má kolegyně Tereza Čejková, která má na starosti transformaci péče o ohrožené děti: „Máme pouze malý vzorek odpovědí, ale řekla bych, že principiálně zůstáváme u problému, že OSPOD, jako manažer případu, nemá dostatek času na vytváření vztahu. A vztah je pro provázení základ. V praxi dítě vidí pracovníka OSPOD jednou za pár měsíců a ten se zpravidla během pobytu dítěte ještě mění. Takže mu cizí člověk představuje dalšího cizího člověka, který už tedy není klasický ošpodák, ale kurátor (ten pojem pro dítě v tu chvíli zpravidla bývá prázdný). Obvykle se kurátoři představují nejdříve půl roku před 18. rokem. Takže v době, kdy by se mělo dítě na tuto osobu už plně spoléhat, ho uvidí podruhé. Bez dalšího intenzivnějšího provázení by dospívání za pomoci kurátora zvládla jen malá část klientů. Mladí dospělí, se kterými jsem měla možnost mluvit, se všichni shodli na tom, že si pracovníci OSPOD buďto vůbec nepamatují, nebo jen matně. Přičemž tedy musíme brát v úvahu, že mladí dospělí, se kterými jsem mluvila, byli všichni ve spolupráci s neziskovkou Don Bosco, měli tedy svého průvodce a vyšší míru spolupráce s kurátorem nepotřebovali.“

Za sebe mohu doplnit, že tady v té oblasti propojení je to opět velmi špatné. Naštěstí nám novela zákona SPOD zavedla, že musí být spolupráce navázaná, alespoň toho půl roku před zletilostí. Jinak to nefungovalo téměř vůbec. Začíná být tak snaha je do toho „vtahovat“, ale jinak souhlasím s kolegyní, jedná se o dalšího cizího člověka. Myslím, že kdyby se podařilo rozšířit řady NNO, bylo by to pro mladé dospělé jednoznačně nejlepší.

Jaké to je být v kůži koordinátora případu?

To je otázka spíše přímo pro pracovníky OSPOD. Pokud si vzpomenu na dobu, kdy jsem na OSPOD pracoval, tak se jedná o opravdu těžkou roli. Myslím, že obecně jsou OSPOD nastaveny již z dřívějšíka spíše na roli „sociální“ práce, resp. spíše péče, než na roli koordinátora případu. V roli koordinátora případu se řada kolegů a kolegyně stále hledá, někdy neumí dobře předvídat, plánovat a zejména vyžadovat plnění naplánovaných úkolů s tím, že řadu úkolů

nechají raději na sobě. Za mě tak nemají stále vžitou roli koordinátora případu, kdy by v rámci PK sezvali všechny zainteresované, společně udělali IPOD a OSPOD by pak kontroloval a vyžadoval plnění IPOD a případně přijímal opatření. Ačkoliv mé řádky vyznívají kriticky, vážím si velmi jejich práce, řada kolegů hledá cesty a možnosti, jak mladé dospělé podpořit, a za to jim děkuji. Ale zatím se nám to nedaří nastavit systémově, tak aby to nebylo jen o konkrétních lidech, ale fungovalo to jako celek. Pořád máme společně co zlepšovat.

NA VLASTNÍ KŮŽI

Bára: Svě sociální pracovníci jsem mohla věřit

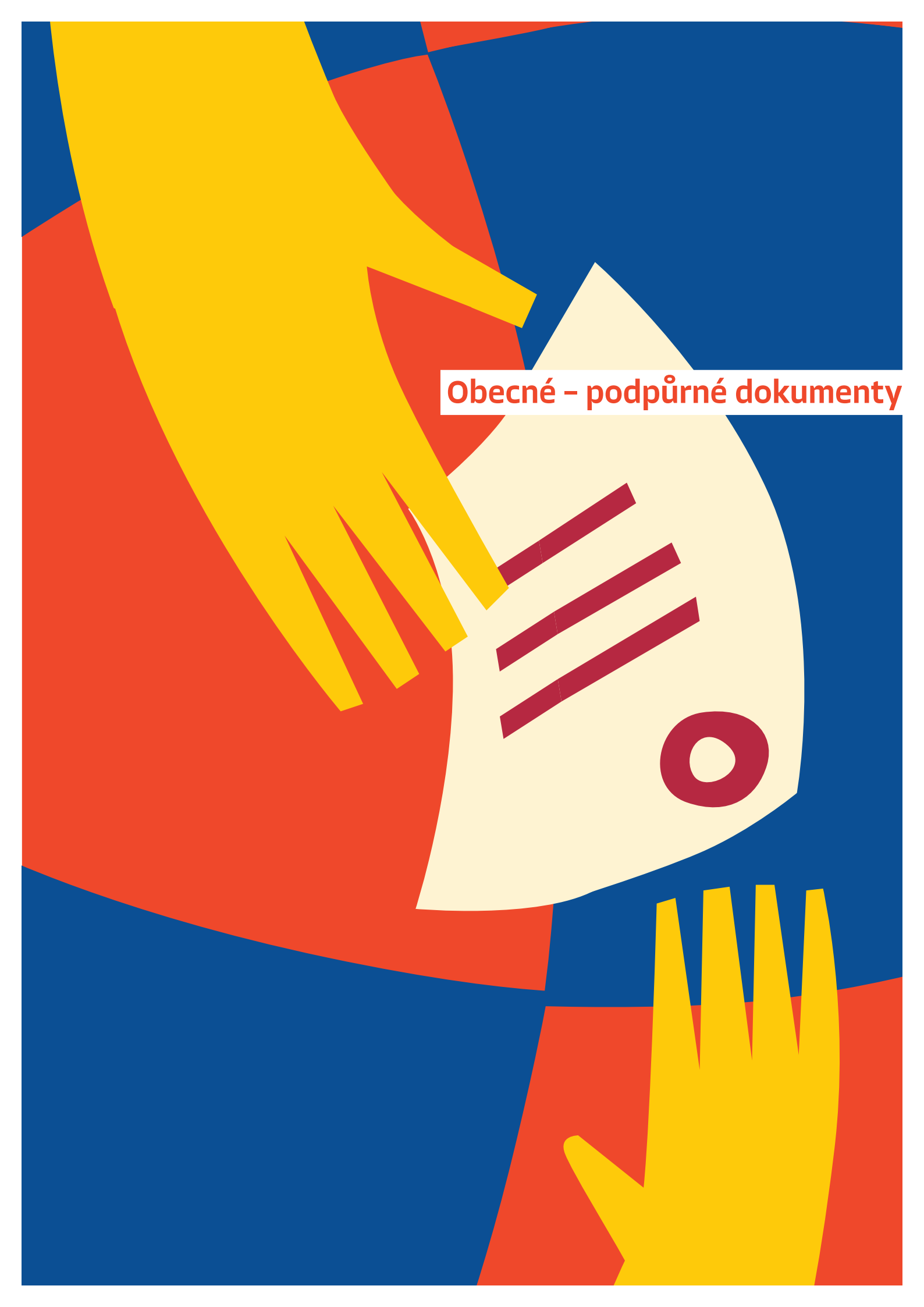
V dětském domově jsem žila od 13 let a celou tu dobu za mnou jezdila sociální pracovnice, která mě znala už z doby, kdy jsem ještě žila se svou rodinou. Jednou za dva nebo tři měsíce za mnou přijela. Byl to pro mě člověk, kterému jsem mohla věřit a kterému jsem se svěřovala. U nás v domově byla i fajn sociální pracovnice, byl to menší dětský domov v Plzeňském kraji, a měla jsem pocit, že personál na nás měl víc času. Když měla sociální pracovnice přijet, vždycky mi to řekli dopředu, udělali mi prostor – měla jsem omluvku ve škole, protože jezdila dopoledne. Vždycky jsme měly místo, které bylo soukromé, aby nás nikdo neslyšel a nerušil. Myslím, že kdybych s ní třeba chtěla jít ven, že by to nebyl problém. Měla jsem pocit, že máme dost času, určitě jsme se vždycky viděly tak hodinu. Cítila jsem, že co si řekneme, je důvěrné, nikdy se ke mně nic zpátky nedostalo, že bych si třeba stěžovala a že by to pak někomu řekla dál.

Tím, že mě dlouho znala, jsme si vybudovaly dobrý vztah. Cítila jsem z ní empatii. Kdyby mi nebyla příjemná a kdyby o mě neměla zájem, neuměla bych se jí svěřit. Věděla jsem, že mě nebude do ničeho nutit nebo mě přesvědčovat.

Když se mi narodila dcera, dostaly jsme společně jinou sociální pracovníci. Ptala se mě, jak se mám, jak to zvládám. Byla jsem ráda, že můžu v domově ještě zůstat. S paní sociální pracovnicí jsme se hodně bavily o tom, co mě čeká, až odejdu – pomáhala mi, ukázala mi, jak se vyplňují žádosti, nabídla mi, že se mnou zajde na úřady. Věděla jsem, že se na ni můžu obrátit, když něco budu potřebovat. Vyřizovaly jsme spolu žádost o městský byt, který jsem nakonec dostala. Tetý mi daly spoustu vybavení do začátku. Bála jsem se od nich a jejich pomoci odstříhnout, ale už jsem se jednou rozhodla. Stěhovala jsem se ve 21 letech, když dceři bylo 1,5 roku. Už jsem cítila, že je potřeba odejít a začít žít svůj život.

Když jsem se pak přestěhovala, docela to na mě padlo. Byly jsme najednou samy dvě, předtím kolem mě bylo vždycky plno lidí. Najednou tam třeba večer nikdo nebyl, nemáš si s kým popovídat. To jsem paní sociální pracovnici tolik neříkala, ale třeba jedné tetě ano, s tou jsme si volaly a voláme dodnes.

I po přestěhování jsme se se sociální pracovnicí ještě viděly, to když jsem měla soud o péči o dítě a o alimentech. Měla to na starosti jiná sociální pracovnice. To třeba byla paní, které bych se úplně svěřit nedokázala. Neznala jsem ji, ona mě taky ne, přišla mě jednou zkontrolovat, nebyla moc příjemná a přišlo mi, že mi moc nevěří. Měla úplně jiný přístup. Ale pak mi zavolala moje původní sociální pracovnice a řekla, že se o tom dozvěděla a že by si mě ráda přebrala. Na soud jsme se pak připravovaly společně. U soudu jsem cítila, že mě podpořila – řekla, že jsem dobrá máma, popsala moji přípravu. Moc mě překvapilo a potěšilo, že si mě sama vzala na starosti. Potom jsme se rozloučily. V rámci sociálního bydlení byla další sociální pracovnice, která mi pomohla zařídit, co bylo potřeba. Teď se občas vídám se svou první sociální pracovnicí, protože jí nosím oblečení po dceři pro další děti. A bylo hezké, že teď jsem tam shodou okolností potkala i tu druhou sociální pracovníci.

An abstract graphic design featuring a stylized face in the center. The face is white with a large, dark red eye and three dark red lines for eyebrows. A large yellow hand is positioned on the left side of the face, with its fingers spread. Another yellow hand is visible at the bottom right. The background is composed of large, solid blocks of blue and red. A white rectangular box containing the text "Obecné - podpůrné dokumenty" is located in the upper right quadrant.

Obecné - podpůrné dokumenty

5. Obecné – podpůrné dokumenty

Odkazy na podpůrné dokumenty, metodiky, standardy

Národní strategie ochrany práv dětí a akční plán k naplnění

<https://www.mpsv.cz/narodni-strategie-ochrany-prav-deti-a-akcni-plan-k-naplneni-narodni-strategie>

Společně po svých – průvodce pro všechny, kteří ovlivňují životy dospívajících a mladých dospělých se zkušeností s institucionální péčí

<https://www.krokdomu.cz/Krokdomu/Download/downloadbook/?id=1>

Podpora vztahu dítěte v dětském domově s jeho rodinou

<https://nadaceteresyamaxove.cz/o-nas/ke-stazeni/>

Doporučení na literaturu k sociální práci

HUGHES, D. A. (2017). Budování citového pouta: Jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech. Praha: Institut fyziologické socializace.

JOCHMANNOVÁ, L. (2021). Trauma u dětí. Kategorie, projevy a specifika odborné péče. Praha: Grada.

KOPŘIVA, K. (2000). Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál.

MATĚJČEK, Z. (2003). Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. (2013). Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. (2022). Strategie a postupy v sociální práci. Praha: Portál.

PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. (2022). Data o dětech: sociálně-právní ochrana dětí v České republice v datech. Praha: Grada.

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. (2004). Krize. Psychologický a sociologický fenomén. Praha: Grada.

Odkazy

Odkaz 1

<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/>

Odkaz 2

<https://thewisdomoftrauma.com/cz/>

Odkaz 3

<https://www.krokdomu.cz/media/krokdomu/pruzkum.pdf>

Odkaz 4

<https://www.amalthea.cz/data/File/IPK/IPK2021/Metodika%20PK,%20IPK,%20RK%20final%20web.pdf>

Odkaz 5

<https://docs.google.com/document/d/1KHYjByFT8AkeubLMfKik6PWz0gAV8njC/edit>

Odkaz 6

<https://www.pravonadetstvi.cz/odbornici/metody-a-nastroje/pomocne-nastroje-k-vyhodnocovani-a-planovani/>

Odkaz 7

<https://www.uradprace.cz/davky-pestounske-pece-a-zaopatrovaci-prispevky1>

Odkaz 8

<https://drive.google.com/drive/folders/11PYfwCnyaOaKSUrNY9GQoR1GA6HZuF-Q>

Odkaz 9

<https://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Pomocny-nastroj-k-mapovani-situace-dospivajici-osoby.pdf>

Odkaz 10

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast3>

Odkaz 11

<https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-148.pdf>

Odkaz 12

<https://ilom.cz/>

Odkaz 13

<https://dozivota.cz/programy/socialni-rehabilitace-doprovazeni>

Odkaz 14

<https://dospelymzednenaden.cz/>

Odkaz 15

<https://dobrevily.cz/o-vilach>

Odkaz 16

<https://socialnipecer.bno.cz/s-cim-pomahame/odbor-socialni-pece/oddeleni-socialni-prevence-pro-mladistve-a-mlade-dospele/adm/>

Odkaz 17

<https://letnidum.cz/>

Odkaz 18

<https://www.symbiosbrno.cz/>

Odkaz 19

<https://www.nadaniadovednosti.cz/>

Odkaz 20

<https://www.dedovapujcka.cz/>

Odkaz 21

<https://www.nejdrivstrecha.cz/>

Odkaz 22

<https://www.khk.cz/system/files/Metodika-pro-pripravu-deti-na-odchod-z-detskeho-domova.pdf>

Odkaz 23

www.pravonadetstvi.cz/aktuality/jak-na-participaci-novy-metodicky-pruvodce-z-dilny-lumos.html

Odkaz 24

<https://www.amalthea.cz/data/File/IPK/IPK2021/Metodika%20PK,%20IPK,%20RK%20final%20web.pdf>

Odkaz 25

https://www.mpsv.cz/cms/documents/ce752d25-7e7e-3927-dce7-89057050dcd6/Metodick%C3%A1_informace_ZP_final.pdf

Odkaz 26

<https://www.uradprace.cz/zaopatrovaci-prispevek-jednorazovy1>

Odkaz 27

<https://www.uradprace.cz/zaopatrovaci-prispevek-opakujici-se1>

Odkaz 28

<https://nadaceterzymaxove.cz/metodika-podpora-vztahu-ditete-v-detskem-domove-s-vlastni-rodinou/>

Odkaz 29

<https://www.pravonadetstvi.cz/odbornici/metody-a-nastroje/pomocne-nastroje-k-vyhodnocovani-a-planovani/mapa-vztahu/>

Odkaz 30

<https://www.pravonadetstvi.cz/odbornici/metody-a-nastroje/rodinne-konference-1/>

Odkaz 31

www.nevypustdusi.cz

Odkaz 32

<https://www.domovpocernice.cz/svp-lpdz/>

Odkaz 33

<https://www.umpod.cz/web/cz/workshopy-konference-a-dalsi-sdileni-dobre-praxe>

Odkaz 34

<https://msmt.gov.cz/file/35026/>

Odkaz 35

[https://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Metodika-RK\(1\).pdf](https://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Metodika-RK(1).pdf)

Odkaz 36

<https://www.krokdomu.cz/media/krokdomu/pruzkum.pdf>

Odkaz 37

<https://www.mpsv.cz/metodiky-manualy-instrukce>

Odkaz 38

<http://www.pksp.cz/co-je-socialni-prace>